

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVIIJA

Č L A N K I

DR. B. VRČON: Realna slovanska politika // DR. S. ILESIC: Iz današnje Dobrudže // PROF. N. STANEV (Sofija): Bolgarija in Dobrudža // B. BORKO: Bolgarski kulturni stiki // B. HABERLE (Zagreb): Današnje socialno zakonodavstvo u Bugarskoj

O B Z O R N I K

† Pavle Popović (Inko) // † Jovan M. Jovanović (Inko) // Vojna... (Dr. B. Vrčon) // Slavjansko društvo v Sofiji (B-o) // Čitalnice in ljudska prosveta v Bolgariji (V. Bučar)

P O R O Č I L A

A. Strekelj: Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji ob 50 letnici, 1939 (S. B.) // »Trud i pravos«, bolgarska socialno politična revija (S. B.) // B. I. T. Le statut legal des travailleuses, 1938. (S. B.) // Ilja P. Perić: Zakonodavstvo o zbrinjavanju nezaposlenih u Jugoslaviji (S. B.)

D O K U M E N T I

Besedilo sporazuma

V. AVGUST-SEPTEMBER 1939 8.-9.

Redakcija 8.—9. številke zaključena 20. septembra 1939

N A R O Č N I N A: za celo leto 60 Din, za pol leta 30 Din,
za i n o z e m s t v o: celoletno 90 Din. Poštnočekovni račun: 16.602

.....

U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/1.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 332.

.....

UREDNIŠKI ODBOR: dr. STOJAN BAJIČ, dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

.....

Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo: Knjige in brošure:

Krsta V. Dakić: Zemljoradniška pitanja. Delatnosti zemljoradnika, njihov život i potrebe. Izdalo Grafičko preduzeće »Prosveta« a. d. Beograd, D. Washingtona 56, str. 32, cena 3 Din.

Dr. Vojtěch Měrka, ravnatelj trgovske akademije. Bibliografija njegove literarne delavnosti v letu 1938/39. prinaša obsežen seznam najrazličnejših prevodov iz srbohrvaščine in slovenščine v češčino in slovaščino. Zdaj živi dr. Měrka v Brnu.

Svjetski pregled. (Nov zbornik) Dogodaji politički, ekonomski, socijalni i kulturni. Izlazi 4 puta na godinu. Pretplata godišnje 40 din. Zagreb, pošt. pretinac 518. — Cilj zbornika je »najavtoritativneje obveščati o vseh aktualnih problemih teoretske in praktične politike, ekonomskega, socialnega in kulturnega življenja.« 1. zvezek za junij, julij, avgust 1939.

Dr. Janko Siebinger — (ing. agr. Janez Marentič): Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919—1938. Izdala in založila Kmetijska zbornica v Ljubljani, l. 1939, Str. XII+207, cena Din 100. — Bibliografija obsega blizu 300 samostojnih publikacij in poleg tega blizu 10.000 člankov, zbranih po najrazličnejših časnikih in časopisih, kar je bilo najtežje vsakomur, kdor je potreboval informacij po tej važni strokovni literaturi. Tu je zdaj vse lepo in pregledno zbrano. Dodani so tudi bibliografski podatki kmetijskih strokovnjakov in pisateljev.

REALNA SLOVANSKA POLITIKA

»Popolni in dokončni jugoslovansko-bolgarski sporazum bi lahko postal izhodišče nove balkanske politike velesil« (Sotir Janev v bolgarskem vladnem organu »Dnes« z dne 18. avgusta 1939.)

Ko piše Slovan o drugih Slovanih ali pripadnik ene slovanske države o drugi, ga snov navadno zapelje v enega izmed dveh enako nevarnih ekstremov: ali v slavospeve, ki morejo vplivati samo na čustva, ali pa, kar je še slabše, v neutemeljene predsodke, ki izhajajo iz nezadostnega poznavanja dejanskih razmer. Razmahu slovanske misli, ki se lahko razvije samo iz realnega in pozitivnega pojmovanja slovanstva, nobeden izmed teh dveh ekstremov ne more služiti. Nasprotno, prav tema dvema nesrečnima ekstremoma v presojanju medsebojnih slovanskih odnošajev se moramo zahvaliti, ako slovansko misel prikazujejo njeni nasprotniki na eni strani kot čustveno navdušenje brez realne podlage, na drugi pa kot idejo, ki jo sproti pobijajo dejanja. Realno pojmovana slovanska misel, ki naj služi za izhodišče realne slovanske politike, se mora obeh teh dveh skrajnih zablod otresti, ako naj postane izhodišče praktičnemu, pozitivnemu in zares vsestransko koristnemu delu za poglabitev medslovanskih odnošajev.

Le, kdor se dokoplje do tega osnovnega spoznanja, more pravilno presoditi in oceniti možnosti realne slovanske politike v današnjih težkih časih. Vse drugo, kar ne izhaja iz takih spoznanj, tej politiki prej škodi kakor koristi, kakor je na drugi strani res, da ne morejo ubiti slovanske misli vsi njeni dosedanji nasprotniki, ker njih kritika prav tako ne izvira iz spoznanj, temveč samo iz želj. Lažni kriticizem, ki se cinično roga napakam Slovanov in njih grehom, da bi z njimi dokazal nesposobnost Slovanov za medsebojno sporazumevanje in sožitje, je prav tako slep in naiven kakor sentimentalno »hurá-slovanstvo«, le da je povrhu še zloben in v službi bogsigavedi kakšnih interesov, česar pa o čustvenem slovanstvu vendarle ne moremo trditi, pa naj nam bo še tako antipatično.

Kdor le količkaj pozna slovansko zgodovino, ve, da je neslovanski svet doslej spretno izkoriščal prav ta nezdrava in usodna slovanska ekstrema, da pa se je nasprotno vselej uklonil — in to z največjim spoštovanjem — dejstvom, izvirajočim iz realne politike.

Ko je bil pred dvema letoma podpisan pakt o večnem prijateljstvu med Jugoslavijo in Bolgarijo, dvema sosednima slovanskima državama, ki ju je v preteklosti marsikaj razdvajalo, dasi o popolni skladnosti

interesov obeh balkanskih držav noben trezen Bolgar in noben trezen Jugoslovan ni mogel dvomiti, so nasprotniki tega sporazuma takoj pritisnili na oba registra, s katerima so hoteli preplašiti ostali Balkan, odnosno zanesti zmedo v jugoslovansko-bolgarske odnošaje: zdaj so strašili s tako zvanim »balkanskim panslavizmom«, zdaj spet begali s »prijateljstvom na papirju«, ki da ga moti še obilo predsodkov na obeh straneh. Ko pa je letos v juniju po razgovorih med našim zunanjim ministrom dr. Cincar-Markovičem in bolgarskim ministrskim predsednikom in zunanjim ministrom Kjo-seivanovom izšel znani blejski komunike, ki je potrdil voljo obeh držav po n a d a l j e v a n j u dosedanje politike prijateljstva in po njegovi nadaljnji vsestranski p o g l o b i t v i, so umolknili vsi nasprotni glasovi in slišali smo iz vseh evropskih taborov celo soglasno priznanje: Jugoslavija in Bolgarija vodita trezno, realno politiko. Tako se je neslovanski svet sprijaznil z d e j s t v o m, ustvarjenim na realnopolitični slovanski osnovi, in se s spoštovanjem odkril pred »modro in trezno politiko«. In tako je bilo vselej, kadar slovanske politike niso vodila samo čustva ali zgolj predsodki, temveč so jo diktirali ž i v l j e n j s k i i n t e r e s i prizadetih slovanskih narodov ali držav. Kdo more resno trditi, da si ti nasprotujejo?

To je treba še posebej poudariti, da navežemo glavno misel na uvodni citat iz bolgarskega vira, ki krije v sebi zdravo misel. Neslovanski svet bo drugače sodil o Slovanih in bo prisiljen voditi glede njih tudi drugačno politiko kakor doslej šele, ko ga bodo dejstva, kakršno je na primer jugoslovansko-bolgarsko sodelovanje, prepričala, da se mi sami zavedamo svojih življenjskih interesov in v skladu z njimi usmerjamo tudi svojo politiko. To pa ni več niti panslavizem starega kova, niti po tujih vplivih obremenjeno gledanje na slovanski svet s predsodki, temveč samo d e j a v n a, r e a l n a, p o z i t i v n a slovanska politika, ki pozna samo eno geslo: skupno varovanje skupnih interesov na osnovi koristnega razvijanja medsebojnih stikov na vseh področjih ločenega narodnega udejstvovanja.

K temu realnemu smotru pa vodi predvsem ena pot, p o t m e d s e b o j n e g a s p o z n a v a n j a. Ta pot je tako široka in tako dolga, da je na njej prostora za vse, ki hočejo doprinesti svoj delež k medsebojnemu razumevanju in trajnemu zblizanju. Samo tako delo ima trdne osnove in si lahko obeta sadov. V tem je poudarjen tudi pravi slovanski pomen tega zvezka »Misli in dela«, ki ga je uredništvo posvetilo Bolgariji in Bolgariji. Ne bremenijo ga predsodki, ne zavajajo ga čustva, napisan je samo iz želje po spoznanju, ki je prvi korak k resničnemu zblizanju, kakor ga narekujejo interesi obeh držav. Sodelovanja med obema državama ne more biti nikdar preveč, postalo bi pa lahko usodno, ako bi ga bilo premalo, ko je vendar dovolj dobre volje na obeh straneh. Samo — ekstremov se varujmo, da nas ne izigrajo drugi!

IZ DANAŠNJE DOBRUDŽE

Kdor je v zadnjih letih, posebno pa letos, posetil Bolgarijo, mu je že površen razgovor z ljudmi vzbudil vtis, da je glavna zunanje-politična aspiracija ne samo oficijelne Bolgarije, temveč tudi javnega mnenja v najširšem smislu, usmerjena na danes rumunsko Dobrudžo. Na tej strani je nazor vsakega Bolgara brez kompromisa: tudi najbolj pacifistični duhovi med njimi se navdajo pri obravnavanju tega vprašanja z bojevitim nemirom. Vsi so si edini v trditvi, da je vsaj južna Dobrudža do črte Mankalija-Silistra, odnosno do bolgarsko-rumunske meje izpred l. 1913., ne samo enostavno geografsko nadaljevanje severne Bolgarije, temveč tudi zgodovinsko in etnografsko bolgarska zemlja, razen tega pa iz gospodarskih razlogov Bolgariji nujno potrebna najprej kot žitnica in kot predel novih kolonizacijskih možnosti, potem pa tudi kot zaledje in zaščita pristanišča Varne.

Ne da bi se tu spuščali v podrobno politično-historično in etnohistorično stran problema, naj obudim v spomin le geografski položaj in vnanjo geografsko sliko te sporne pokrajine. Nedvomno je, da je v tem pogledu bolgarsko stališče pravilno in to za celotno Dobrudžo, tako za severni in osrednji del, ki je prišel izpod turške uprave pod Rumunijo že l. 1878., kakor za njen južni del, ki ga je Bolgarija izgubila po nesrečni vojni l. 1913. Dobrudža namreč predstavlja v geografskem oziru enostavno nadaljevanje velike severno-bolgarske ploče, zgrajene iz vodoravnih plasti krednih in terciarnih apnencev ter prekrite v velikem delu z debelo odejo plodne puhlice. V tej pokrajini, zlasti v njeni južni polovici, je pač nesmiselno kjerkoli govoriti sploh o možnosti prirodno utemeljene politične meje. Šele severni del Dobrudže kaže s svojim deloma hribovitim reliefom ter zelo staro geološko zgradbo svojevrstno sliko, ki pa je prav tako ali še bolj tuja rumunskemu nižavju onstran Donave kakor južni Dobrudži ali severni Bolgariji.

Pač pa je Dobrudža strogo ločena od rumunskega nižavja na severozapadu po toku Donave, na severu pa po njenem ustju. Dobrudža pada, kakor vsa severna Bolgarija, s strmo v puhlico vrezanim bregom proti Donavi, dočim je ravan na rumunski strani nizka, v širokem pasu ob reki celo globoko zamočvirjena, nenaseljena in neplodna, t. zv. Balta. Donava je tod bila vedno prej meja nego vez med obema bregovoma in šele gígantska zgradba velikih mostov čez Donavo in njene rokave pri Černi vodi na progi Konstanca—Bukarešta je dokončno zvezala obe strani, tako da moremo s prirodno-geografskega stališča označiti Dobrudžo kot nekak polotok severno-bolgarske plošče, segajoč med Donavo in Črnim morjem proti severu,

nikakor pa ne, kakor se morda zdi po preglednem zemljevidu, za nadaljevanje rumunskega obdonavskega nižavja.

In v narodnostnem oziru, ki je prav za prav jedro spora? S te strani je glavna karakteristika Dobrudže ista, ki velja za vse severozapadno obrobje Črnega morja: pisan mozaik najrazličnejših narodnosti in religij, pomešan od nekdanj močno med seboj, v stadiju mešanja, prelivanja in kolonizacije pa tudi še vse do naših dni. Saj ne smemo pozabiti zopet geografskega položaja Dobrudže, ki je od nekdanj obenem s svojo severno sosedo Besarabijo tvorila najbližji kopni prehod iz ruskega nižavja na Balkan in proti Carigradu, prehod, ki je zlasti v zgodnjem srednjem veku, v dobi nomadskih vdorov na jug, bil odločilne važnosti ter nedvomno še do danes zapustil sledove v etnični sestavi prebivalstva. Tudi slovanska pot je šla tod preko Donave na jug. Tako ni čuda, da se danes veliki narodnostni kompleksi besarabskih Rusov in Bolgarov stikajo ob ustju Donave z Rusi in Bolgari severne Dobrudže: črnomska obala je torej tudi tu še danes v jedru skoraj nepretrgano slovanska.

V narodnostni problematiki Dobrudže same nam je treba zopet strogo ločiti med severnim in južnim delom, ki ju loči bivša rumunsko-bolgarska meja izpred l. 1913. Spor o tem, kakšna narodnost je prevladovala v severni Dobrudži ob času rumunske okupacije l. 1878., je zaradi pomanjkljivosti podatkov nerešljiv, pa tudi še zgolj teoretične vrednosti, ker realne bolgarske aspiracije sem ne sežejo več, kljub temu, da živi zlasti v bližini Črnega morja med Konstanco in Tulčo ob Donavi kompaktno še okoli 50.000 Bolgarov (po rumunskih podatkih iz l. 1913.). Ali na te Bolgare, kakor tudi na one v Besarabiji (do 200.000), je Bolgarija resignirala, dasi Bolgari ne morejo pozabiti, da je bil njihov element v teh krajih pred l. 1878. najkulturejši in najnaprednejši, ter trde, da so Rumuni dosegli celo po svojih navedbah večino (54%) šele l. 1911. s sistematično kolonizacijo in denacionalizacijo. Da so Bolgari tod poleg nemških kolonistov v resnici kulturno in organizacijsko najvišje stoječi element, o tem so si edine sodbe skoro vseh vnanjih poznavalcev razmer.

Drugače je v južni Dobrudži, torej v oni, ki je danes tako rekoč na tehtnici velike evropske politike. Kakor se zdi, da pred l. 1878. tudi v severni Dobrudži ni prevladoval bolgarski, še manj pa rumunski element, temveč je po številu in pomenu gospodarilo turško-tatarsko prebivalstvo, tako je to nedvomno do nedavna veljalo za južno Dobrudžo, kakor je veljalo in do neke mere še velja tudi za bolgarski Deli-Orman, zahodno od Varne. K a n i t z, ki je l. 1882. podrobno prepotoval te kraje, nam nazorno riše njihov turško-muslimanski značaj ter dvomi nad uspešnim delom mlade bolgarske državne organizacije v teh krajih. Ali Bolgari so vendarle v 35 letih v Dobrudži mnogo ustvarili, predvsem pa so s kolonizacijo stopnjevali bolgarski značaj pokrajine. Nedvomno je njihova zasluga, da je ta del Dobrudže danes mnogo

gosteje naseljen (do 40 ljudi na kvadr. km) od onega na severu, pa tudi od večine ostale Rumunije. Prav tako je res, da so Rumuni tod povsod v neznatni manjšini. Celó po rumunskih podatkih za l. 1913. je bilo tod le okrog 8300 Rumunov proti 136.000 Bolgarov, po bolgarskih statistikah za isto dobo pa so Rumuni predstavljali le 2.2%, dočim je bilo Bolgarov 47.6%, in Turkov 37.8%. Po rumunski zasedbi l. 1913. se stanje tod ni bistveno spremenilo: kolonizacija makedonskih in transilvanskih Rumunov tu ni mogla niti zdaleč pognati takih korenin, kot jih je pognala svojčas v severni Dobrudži, pa tudi vse ostalo rumunsko prizadevanje je morda ravno zaradi prevelike agresivnosti svojih metod našlo v organiziranem odporu bolgarske manjšine in v pasivni konservativnosti turškega elementa skoraj nepremagljive pregraje.

Tako je danes narodnostna slika južne Dobrudže nekako naslednja: pretežno bolgarske vasi in podeželje so na vzhodu v odprtem svetu, kjer se puste stepe izmenjavajo z zlatimi žitnimi polji; pretežno turško prebivalstvo na zapadu med Dobričem, Tutrakanom in Silistro, kjer je, kakor v vsem Deli-Ormanu, značilnost pokrajine nizka hrastova hosta. Turški element močno ojačuje krepka primes Gagauzov, ki so pomešani med Turke in Bolgare že brž od Varne na sever. To so turška narečja govoreči prebivalci pravoslavne vere, ki jim izvor še ni docela pojasnjen; smatrajo jih zvečine za potomce nekdanjih Kumanov; vsekakor je v njih močna tatarska primes; njih vloga v etnični mešanici Dobrudže je razvidna, če omenim, da jih statistike za Dobrudžo in Besarabijo navajajo okrog 100.000. Posebno etnografsko sliko nudijo seveda mesta, ki so vsa do osvobojenja imela izključno turško večino; turško-orientalski značaj imajo še danes kljub močni bolgarski inteligenčni in cerkveni plasti, ki se je v njih solidno zasedrila, in kljub površni današnji rumunski uradni prevleki. V malih obmorskih mestih, ki so danes mrtva, a so svojčas kot povsod v sličnih primerih imela važno vlogo, je bil zelo močan grški element, ki je ponekod, kot n. pr. v Balčiku, zlasti pa v bližnji Kavarni, sploh prevladal. V Kavarni se je celo v majhnem odigral on srditi boj med grško in bolgarsko cerkvijo, ki ga poznamo iz Makedonije.

Dobrudžansko vprašanje pa je posebno važno tudi z gospodarskega vidika. Ravno južna Dobrudža predstavlja po večini plodno mlado kolonizacijsko pokrajino, do neke mere res pravo žitnico, ki more že samo zato postati sporna med obema mejnima državama. Agrarna produkcija teh krajev se je v zadnjih desetletjih nezadržno stopnjevala. To ni več ona pusta stepa, po kateri so gonili svoje ovce bolgarski pastirji izpod Balkana in vlaški iz Transilvanije ter Karpatov. Posebno značilna za bolgarsko prebivalstvo je tudi ona mala, intenzivna obdelava zemlje, ki jo moremo označevati kot vrtnarstvo in ki je z raztresenimi bolgarskimi naselji segla tudi v ravnino onstran Donave, proti Bukarešti.

Še posebno kočljiva pa je ekonomska vloga Dobrudže v prometnem oziru. Čez njen srednji del vodi najkrajša pot od Bukarešte na Črno morje. Tu so si Rumuni namesto prvotno nameravanega prekopa zgradili železniško zvezo Bukarešte s Konstanco, ter si v Konstanci ustvarili svoje veliko moderno čnomorsko pristanišče, ki mu prav posebno obeležje dajejo petrolejske naprave, saj je Konstanca zvezana po direktni »pipe-line« z oddaljenimi petrolejskimi polji pri Ploeštu. Stara bolgarsko-rumunska meja ni potekala niti 50 km od Konstancie in še nekaj manj od mostov pri Črni vodi. Ni čuda, da je pridobitev južne Dobrudže tudi v tem oziru prišla Rumuniji kot nalašč v zavarovanje te njene važne ekonomske postojanke. Seveda je bil to močan in še bolj bistven udarec za Bolgarijo: današnja meja se približa Varni, bolgarski »kraljici Črnega morja«, na 14 km razdalje, ter strateško popolnoma obvlada Varnenski zaliv, dostop do njega, zlasti tudi najstarejšo bolgarsko železniško progo Ruse (na Donavi) - Varna. Varna je s tem nujno prenehala biti glavno bolgarsko pristanišče: ves sicer borni bolgarski pomorski promet se je moral preseliti v Burgas, Varni pa je vedno bolj odmerjena le vloga kulturnega in letoviškega središča.

Svoje občutke o nesrečni meji za Varno ti razodene vsak Bolgar, ki te spremlja na klasičnem izletu obiskovalcev Varne, namreč na obmorski poti mimo Evksinograda in Sv. Konstantina do jamskega manastira Aladže in bližnje plaže Zlatni pesci. Tam smo tik pod višinami, na katere se je vsedla rumunska meja, da z njih obvlada Varno. Ob ustju potoka Batove je turška vasica Ekrene, danes na mrtvi, skoraj docela zaprti meji. V prisojni, beli lapornati breg je prav blizu onstran meje prislonjen Balčik, nekdanj živahno turško-grško mesto, danes mrtva palanka z nekaj čez 6000 prebivalci, kjer so i Rumuni i Bolgari v manjšini; zavite ulice tega slikovitega mesteca so omrtvele, stari dvori propadajo, džamije se rušijo, poleg njih sameva rumunska kraljevska palača. Poleti mestece ožive letoviščarji in turisti. Varnenski Bolgar-spremljevalec postane pri pogledu na to bližnjo belo sončno obalo, vse tja do značilnega rta z grškim imenom Kaliakra, občutno zagrenjen in sentimental. Dostop tja pa mu je skoraj nemogoč, saj tudi inozemcu direktna pot iz Varne v Balčik skoraj ni mogoča, za prestop dobudžanske meje je navezan skoraj le na železniško progo čez Oborište in Dobrič, torej precej daleč v notranjosti.

Pa tudi na tej progi je bil še do nedavna promet močno omejen. Obmejni promet se je vršil s prestopanjem. Letos pa sem že imel priliko vstopiti v Varno v moderni rumunski direktni voz Varna—Konstanca. Proga se od glavne linije proti Sofiji odcepi pri postaji Juvkovo, kakih 20 km od Varne v notranjost, pa se vzpenja na visoki, po širokih dolinah razčlenjeni Transganski plato. Pokrajina je povsod tod za naše pojme pusta, eksotična: marsikdo od naših ljudi jo pozna s pota po glavni progi proti Varni. Sredi pu-

stih, deloma s pašniki, deloma z nizko hrastovo hosto poraslih višin so v globelih zlata polja in nove rdeče strehe agrarnih kolonij. Spominjam se velike, na široko razvlečene naselbine Novgradec: poleg starih džamij in zaprtih muslimanskih avlij brezizrazne nove hiše in svetle zidine nove pravoslavne cerkve. Vsa ta pokrajina se od prave Dobrudže še precej loči po tem, da je slabše naseljena, da je njen relief bolj razčlenjen, skratka, da pripada še bolj odljudnemu Deli-Ormanu kakor pa »zlati« Dobrudži. V tej pokrajini se ustavi vlak na zadnji bolgarski postaji Obórište. Tu nas prevzame rumunski motorni vlak. Bolgarska kontrola zelo prijazna, iskrena. Potniki v vlaku skoraj izključno le Bolgari, tudi čez mejo. Med njimi mnogo inteligentov, profesorjev, dijakov, ki potujejo iz Sofije na počitnice k svojcem v Dobrudžo. Meja je tod še nekoliko više na platoju. Mala rumunska postajica Boteni. Nič naselja v bližini, stepa in hosta. Rumunska straža in zastava na višini, bolgarska spodaj. Rumunski pregled zelo vljuden, a strog. Bolgarskim sopotnikom pretaknejo prav vse. Meni vzamejo vse bolgarske tiskovine in časopise. Vsekakor sami vtisi nevarne »dinamične meje«. Bolgarski orožnik, dobričina, se ginljivo poslavlja od bolgarskih sopotnikov s klici »do viždene«, od mladega Ukrajince, od mojega soseda Poljaka ter od mene pa se poslavlja — v ruščini. Po rumunsko se spušča celo v neko debato z rumunskim finančnim organom. Razumem le, da ga Rumun hladnokrvno in cinično zavrača. Človek se ne more znebiti vtisa, da igra rumunski element tu že od nekdanj, zavestno ali podzavestno, vlogo protislovanskega klina. Spustim se v razgovor z bolgarskimi sopotniki. Bolj so pohlevni kot onstran meje, kjer mi je preprost kmet napravil celo bojevniško govoranco in razložil ves svoj strateški načrt za uničenje Rumunov. Ko zvedo, da sem Jugoslavec, se navdušujejo: »Srbija e sos nas!« Pri imenu Ljubljana se jim zasvetijo oči: na junaškem zboru v Sofiji so videli največ Ljubljčanov in njih disciplina jim je najbolj ugajala. Nad rumunskim režimom se seveda vendar pritožujejo: Časopisov nimajo, čitalnice in društva so jim uničili, »učilište« v Dobriču so jim dovolili le do tretjega razreda. In vendar mi zatrjujejo, da je Dobrič čisto bolgarsko mesto, da je celo v Konstanci 30% prebivalstva bolgarskega!

Pri Dobriču — Rumuni ga nazivajo s starim turškim imenom Bazardžik — smo že v tipični dobrudžanski pokrajini. Svet je bolj raven, doline so se poplitvile, goščava skoraj izginila. Sama ožgana stepa in zlato polje, prašna pota, neznosno sonce, razvlečene vasi. V celoti nenavadno monotona, otožna slika, z zahajajočim soncem vred tipičen evropski vzhod. Dobrič leži v lahni globeli, zavite kaldrmisane ulice so razgrete od sonca. Kljub rumunskim napisom ima mesto pretežno turški videz; bolgarska govorica je pogosta, ali ne prevladuje. Tod menda tudi v kmečki okolici prevladuje turški element, dočim je ob stranski progi proti Balčiku prevlada bolgarskega ljudstva vidna na prvi pogled. V nasprotju z Balčikom je Do-

brič živo mesto, tržišče za žito in živino: od 11.000 prebivalcev v drugi polovici preteklega stoletja je narastlo doslej skoraj na 30.000.

Od Dobriča na sever vodi železnica venomer po isti pokrajini. Krajevna imena so po ogromni večini turška, zdaj na vnanje porumunjena. V toponomastiki je tu slovanskih sledov manj kakor dalje na severu. Pri Medžediji dosežemo glavno progo Bukarešta-Konstanca. Pokrajina je tu zopet bolj razgibana, široko podolje vodi sredi dobrudžanske planote od Donave proti morju. Tu smo menda v edinem delu Dobrudže, kjer je rumunsko prebivalstvo res v večini.

Po strašno monotoni pokrajini, kjer se je Ovid kot izgnanec upravičeno počutil nesrečnega, nas vlak približa morju ter nas pripelje v K o n s t a n c o (Bolgari jo nazivajo s turškim imenom Kjustendža). Konstanca, veliko, lepo moderno mesto s skoraj 60.000 prebivalci in velikimi sodobnim zahtevam ustreznimi pristaniškimi napravami, ima na zunaj čisto rumunski videz. Če pa opazuješ priimke na napisih, vidiš, da je prebivalstvo pravi konglomerat vseh mogočih narodnosti: Rumunov, Grkov, Turkov, Bolgarov, Židov, Špancev, Rusov, Armencev itd. Na ulici prevladuje rumunska govornica, bolgarsko se sliši zelo malo, dasi me je n. pr. vratar v hotelu, po rodu Španec, nagovoril bolgarski, ko je videl moj — jugoslovanski potni list. V Konstanco sem se pripeljal v družbi mladega dijaka-Bolgara, ki se je vso pot do Dobriča razgovarjal z bolgarskimi sopotniki, pozneje pa mi je jedva še priznal, da je Bolgar po rodu. O Rusih in Slovanih ni hotel ničesar slišati. Bil je iz Tulče, iz severne Dobrudže. Po takih primerih sodeč, je tam bolgarski narodnostni čut pač močno zamrl.

Konstanca, mesto staro samo po svojem iz antične dobe izvirajočem imenu, je po zgradbi povsem novo. Po vsej svoji lahkotni arhitekturi, po svojih razmeroma ozkih ulicah, po svojem življenju je povsem tuja Dobrudži, povsem tuja tudi bolgarskemu miljeju. Od Varne se kljub slični velikosti in slični funkciji loči kot noč od dneva. Življenje je tu mnogo bolj živahno, mondenost bolj stopnjevana, a vsaj slovanskemu obiskovalcu se zdi, da pogrša domačnosti, prisrčnosti in pa širine, kar je bil spoznal v Varni. Tu se je zaril med severne in južne Slovane pas tujega sveta: Černa voda ob Donavi samo še s svojim imenom tvori izhod iz slovanske Dobrudže proti rumunski prestolnici; tam se Slovan ne počuti več doma, kakor se je še počutil v južni Dobrudži; še celo lepo slovansko ime Dombovica za rečico, ki teče skozi Bukarešto, mu ne prežene občutka mrzle tujine.

BOLGARIJA IN DOBRUDŽA

I.

Zgodovinsko ime za Dobrudžo je Mala Skitija, tako imenovana po plemenu Skitov iz azijsko-iranskega porekla, ki so se naselili na tem ozemlju v pradavnih časih. Življenje in kulturo Skitov poznamo precej dobro iz spisov prvega grškega zgodovinarja Herodota (Zgodovina, IV. poglavje — Melpomena, § 46 — 142). Okrog l. 1400 pr. Kr. so se ob Donavi naselili Traki. Donavskim Trakom, kojih plemena so se imenovala Gemi, je zavladal okoli l. 335 pr. Kr. makedonski car Aleksander ob obeh bregovih dolnje Donave do Črnega morja. Rimski konzul Scribon Korion je podjarmil Gete ob Donavi (l. 75. pr. Kr.) Imperator Trajan (98 — 117 po Kr.) je močno utrdil rimsko oblast ob Donavi in zavzel Dakijo (l. 102), da bi razširil romanizacijo v donavski Skitiji in Dakiji. Okoli l. 200 po Kr. so se pojavila ob Donavi germanska plemena Goti. Med l. 383 in 488 so se Goti umaknili pred navalom Hunov in se preselili preko dolnje Donave in Balkana v Italijo (Teodorik Veliki), kjer so ustanovili Vzhodno-gotsko carstvo.

V tej dobi se je začelo preseljevanje Slovanov od Pripeta, Podolije in Galiča. V 150 letih (500 — 650) se je preselilo mnogo plemen na Balkanski polotok, kjer so zavzeli Malo Skitijo, Mezijo, Trakijo, Makedonijo, Pomoravje, Posavje, Dalmacijo in Panonijo.

L. 679. se je bolgarski vladar Asparuh preselil s svojo družino med sedem slovanskih plemen v Malo Skitijo, ali kakor so jo Rimljani imenovali Doljno Mezijo.

L. 681. je sklenil Asparuh pogodbo (pakt) z bizantinskim cesarjem Konstantinom IV. (668 — 685) in ustanovil novo balkansko državo, ki so jo Grki imenovali Bolgarijo.

Glavni stan si je utrdil vladar (han) Asparuh v selu Nikolicev v Mali Skitiji, v kotu ob Donavi med Isakčo in Tulčo. Kasneje je Asparuh preselil svoj glavni sedež v Plisko med Varno in Ruse. Značilne bolgarske vojaške utrdbe so dandanes natančno znane in ugotovljene po izkopaninah.

Poslej je ostala stara Mala Skitija (Dolnja Mezija) stalno naseljena s Slovani in Bolgari in postane trdna zibel bolgarsko-slovanske države, ki se je l. 893 z uvedbo Cirilmetodovega pisma izoblikovala v narodno celoto z enotnim skupnim jezikom in enotno slavjanobolgarsko književnostjo s stolico v Preslavi.

Slavjanobolgarska država se je razvila za vladanja Borisa in Simeona (852 — 927) kulturno in politično kot najmočnejša država na Balkanu. Po l. 927 so začeli vdirati v državo Bizantinci in jo slabili s fevdalizmom, v ljud-

skih množicah se je širila nova verska struja bogomilstva in država je začela nazadovati. Kljub 50 letnemu upiranju je Bolgarijo končno podjarmil imperator Vasilij II. Bolgarokton (1018).

Pod bizantinskim vladarstvom (1018 — 1185) so Grki priznavali neokrnjenost bolgarske zemlje in ohridske patriaršije, čeprav je mnogo bolgarskih plemičev priseglo Bizancu vazalstvo.

Zaradi notranje šibkosti in zunanje nevarnosti od sovražnega Bizanca si država ni mogla dovolj zavarovati svoje meje na Donavi. Zato so vpadali na Balkan mnogi skitski in turški narodi, kakor Pečenegi, Uzi ali Oguzi, Kumani, Tatari, Normani in Vlahi.

Preko vseh teh dob so Bolgari v Meziji obdržali premoč kot poljedelci, živinorejci in delavci. Med nje naseljeni Kumani, Pečenegi in Uzi so prevzeli bolgarski jezik, se pokristjanili, sprejeli slovanske šege in običaje ter pismenstvo. Kumani so se skupno naselili v Vlahiji, ki je zato dobila ime **K u m a n i j a**.

II.

Bolgarija se je osvobodila izpod Bizanca (1185 — 1207). Brata Asenovca sta v Velikem Trnovem sporočila papežu Inocencu III. (pismo carja Kalojana) da sta iz starobolgarskega slovanskega rodu in da se borita za to, da bi vzpostavila staro carstvo, kakor je bilo pod Borisom in Simeonom. Za dosego tega cilja sta se opirala na pomoč Kumanov in Vlahov.

Po osvoboditvi Bolgarije izpod Bizanca do prihoda otomanskih Turkov na Balkan so bili Bolgari nepretrgoma naseljeni ob Donavi do Črnega morja. Duhovna kultura je bila slavjanobolgarska, ki so se je posluževali tudi kumanski plemiči in Dako-Romani na Vlaškem in v Transilvaniji (Erdeljsko).

Okoli l. 1300 je vlaški vojvoda Radu proglasil združenje donavskih Vlahov in ustanovitev kneževine **V l a h i j e**. Šestdeset let pozneje (1360) je moldovski vojvoda Bogdan proglasil **M o l d o v o** za kneževino.

Preko vseh teh stoletnih bojev so živeli Bolgari in Vlahi ves čas v prijateljstvu in so se medsebojno podpirali.

Okoli l. 1345 je vladal v Mali Skitiji (Dolnji Meziji) bolgarski plemič iz kumanskega rodu Balik. Na pobudo in pomoč bizantinske carice Ane Savojske je Balik odcepil Malo Skitijo od bolgarsko-trnovskega carstva pod Ivanom Aleksandrom in jo proglasil kot samostojno oblast pod protektoratom Bizanca, za kar mu je Bizanc priznal naslov **d e s p o t a**.

Po Balikovi smrti je prevzel vladarske posle njegov sin **D o b r o t i č**. Njegova prestolnica je bila **D o b r i č**, zaradi česar je tudi vsa pokrajina pod njegovo oblastjo dobila ime **D o b r u d ž a**. Zadnji knez Dobrudže je bil Ivanko, sin Dobritičev (1387 — 1390), dokler niso Dobrudže zavzeli Turki.

Dobrudža

1. Meja po santstefanskem miru l. 1878
2. Meja po berlinskem miru l. 1878
3. Meja po neuillskem miru l. 1919

Skico narisal avtor članka o Bolgariji in Dobrudži N. Stanev.

III.

Turki so razširili svojo oblast tudi za Donavo. Vlaški vojvoda Vlad IV. je sprejel pokroviteljstvo sultana Mohameda II. l. 1462, moldovski vojvoda pa je storil enako l. 1484 pod sultanom Bajazitom II.

V dobi turškega gospostva nad Bolgarijo, Vlaško in Moldovo so Dobrudžo naseljevali in obdelovali Bolgari, Turki in Tatari, ki so imeli zvezo preko Besarabije s krimskim tatarskim hanstvom. Bolgari in Vlahi so se kot kristjani vzajemno podpirali med seboj v odporu proti turškemu in tatarskemu nasilju. L. 1595 je nastal med Trnovskimi Bolgari upor, pri čemer je Bolgare podpiral tudi vlaški vojvoda Mihael Vitez (pri Gjurgjevu). Bolgare so podpirali v prizadevanjih za osvobojenje transilvanski Batori in vlaški gospodar (vladar) Matej Basaraba.

L. 1812 je Rusija zavzela Besarabijo, jo priključila k svoji državi ter tako dosegla ustje Donave. V sevastopolski vojni je bila Rusija premagana od Angležev in Francozov. Napoleon III. je v pariškem miru 1856 vzel Rusiji Besarabijo in dosegel, da sta se Vlaška in Moldova zedinili v eno državo skupno z Besarabijo (1859). Tako je nastala Rumunija, ki je opustila slavjano-bolgarsko pismenstvo in uvedla narodno rumunsko književnost z latinico iz strahu pred Rusijo.

Rumunija je svobodno sprejemala bolgarske priseljence, trgovce in emigrante, jih naseljevala v svojih mestih in vkljub protestiranju Turčije sprejela pod pokroviteljstvo bolgarske revolucionarne komitete v njihovih borbah za osvobojenje Bolgarije (1862 — 1876).

IV.

L. 1877 se je začela med Rusijo in Turčijo vojna za osvobojenje. V tej vojni je ruski car Aleksander II. vzpodbudil Rumune, da so sodelovali pri zasedbi Plevna. Dne 3. marca 1878 je bil sklenjen santstefanski mir. Rusija si je vzela južno Besarabijo in dala v zameno Rumuniji severno Dobrudžo do črte Rasovo na Donavi in Mankalija ob Črnem morju. Rumuni so se upirali proti taki ruski politiki. Državljeni in parlament v Bukarešti so protestirali, zakaj jim Rusija jemlje rumunsko zemljo in daje namesto nje bolgarsko zemljo. Parlament v Bukarešti je sklenil, da ne sprejme Dobrudže, »ker v njej prebivajo že od začetka Bolgari«, ter da zahteva od Rusije, naj vrne Rumuniji Besarabijo. Rumunija je predložila to svojo pritožbo tudi na berlinskem kongresu (mes. junija). Toda kancler Bismark, avstrijski zunanji minister Andrassi in lord Bikonfild so odločili, da ostane Besarabija Rusiji, in s tem prikrajšali ruske zmage na Balkanu na škodo Bolgarije.

Tako je tudi ostalo. Severna Dobrudža, nekoliko razširjena do Silistre, je ostala Rumuniji proti njeni volji.

Od osvobojenja Bolgarije do l. 1912 so živeli Rumuni in Bolgari v prijateljstvu kot dobri sosedi.

V l. 1912—1913 je rumunska vlada nepričakovano porušila to dolgoletno prijateljstvo z Bolgari. Zmaga bolgarske vojske v balkanski vojni (1912—1913) je rodila zavist rumunskih državnikov proti Bolgariji. Še preden se je vedelo, katere pokrajine bo dobila Bolgarija po končani vojni, je zahtevala Rumunija brez kakega pogoja zase vso Dobrudžo od Tutrakana do Balčika. Bolgarija je prosila ruskega carja za posredovanje. V Petrogradu so se zbrali k posvetovanju diplomatski delegati velikih držav: Avstrije, Rusije, Germanije, Francije in Italije. Svet delegatov je sklenil, da se upoštevajo zahteve Rumunije samo do Silistre (protokol od 9. (22.) maja 1913).

Žal se je zapletla Bolgarija v vojno s svojimi zavezniki po dogovoru od 12. (25.) februarja 1912. Rumunija je izkoristila te okoliščine, oborožila 500.000 vojakov in vpadla v Bolgarijo, da si ni imela nasproti sebi niti enega bolgarskega vojaka. Tako je Rumunija z a v z e l a vso Dobrudžo.

V svetovni vojni (1915—18) je bolgarska vojska osvobodila Dobrudžo. Po solunskem premirju (29. IX. 1918) je general Franchet d'Esperey zapisal v mirovni protokol, da ostane južna Dobrudža Bolgariji, kakor je to bilo do l. 1913. Kljub temu pa so po pogodbi v Neuillu (1919) rumunski diplomatje uporabili vsa sredstva in obdržali vso Dobrudžo kakor tudi Besarabijo.

BOŽIDAR BORKO:

BOLGARSKI KULTURNI STIKI

Tudi za Bolgarijo velja geografsko-zgodovinska opredelitev, ki jo je prof. Melik sprejel za Slovenijo: zemlja stikov, prehodov in razpotij. V tem je veličina in neredko tudi tragika take dežele. Bolgarski kulturni stiki in prehodi so kajpak dokaj različni od naših. Ta slikovita dežela je po svojem zemljepisnem položaju najvzhodnejša na slovanskem jugu in nekateri njeni kulturni delavci so si že stavili vprašanje — ki mu sicer ne moremo priznati ne pomembnosti in ne aktualnosti — ali ne spadajo Bolgari v vzhodnoslovansko skupino? Bolgarski narod pa ima še neki element, ki ga označuje: njegovo etnično jedro je amalgamiralo neslovanski živelj starega bolgarskega

plemena, po katerem je poprijelo ime in v svojem srednjeveškem kraljestvu nekatere socialne in kulturne naprave in navade. Tudi to dejstvo so včasih nekateri poudarjali brez potrebe in iskali bratskih stikov na primer z Madžari, kar pa je podobno pretiravanje historizma, kakor če nekateri Hrvati naglašajo pred problemi sodobnega življenja močno dvomljive gotske elemente v svojem slovanskem etničnem jedru. Nekateri računajo, da je bilo starih Bolgarov okrog 50.000 in ti so se zlili z dvema milijonoma Slovenov, ki so naselili približno sedanje ozemlje Bolgarije s podaljškom v nekatere druge pokrajine ob Črnem in Egejskem morju do Soluna. Ta davna plemenska amalgamacija je za sodobno bolgarsko življenje prav tako brezpomembna, kakor nekdanje rusko rasno mešanje s Tatari, vendar pa je lahko dala kakšni skupini povod za njeno arrière - pensée glede slovanske orientacije Bolgarov. Ponavljam: skupini, ki ni nikdar imela resnega odziva v čustvovanju in mišljenju bolgarskega ljudstva.

Za bolgarske kulturne stike in prehode je bila vprav usodnega pomena bližina Bizanca, dediča že izrojene helenske kulture, ki je ta mladi, še neizživeti in neizkušeni narod obvladal s svojo višjo kulturo in dobro organizirano civilizacijo ter mu za dolge vekove naznačil pota duhovnega razvoja. Bizantinski vpliv preko vere, cerkve, literature, politike, pravne in socialne kulture je bil v nekem pogledu tako močan ali celo še silnejši, kakor vpliv — prav za prav pritisk — nemštva na slovenstvo in njegov kulturni razvoj. Tudi po polomu državne samostojnosti, ko so Bolgari postali otomanski državljani, se je nadaljevalo prodiranje grške kulturnosti v bolgarsko ljudstvo in dobivalo v dobi pred osvobojenjem značaj izrazite »grekizacije«, ki spominja na germanizacijske pojave v srednji Evropi, čeprav se poslužuje drugačnih sredstev. Za časa drugega bolgarskega kraljestva, t. j. do padca Trnovega l. 1393, so kazali Bolgari znatno kulturno razgibanost, pojavljajočo se v književnosti že izza dobe solunskih bratov Cirila in Metoda in njunega učenca Klimenta, takisto kakor v likovni umetnosti in morda tudi v glasbi. Večstoletno turško gospostvo, ki ga spremlja nadvlada grške duhovščine, ljubosumne za slehern pojav avtohtone bolgarske kulture in njenega narodnega jezika, je zavilo samostojno življenje tega naroda v obskurno temo. Šele ob koncu osemnajstega stoletja, zlasti pa v devetnajstem stoletju do osvobojenja, začenjajo razganjati vekovito temo prvi žarki nove narodno kulturne tvornosti. Med miselnimi fermenti narodnega prebujenja so bile tudi ideje francoske revolucije.

Ne čutim se poklicanega, da bi pisal bolgarsko kulturno zgodovino, četudi v zgoščenem obsegu in v informativne namene. Zdelo se mi je potrebno opozoriti z nekaterimi nepopolnimi podatki na zgodovinsko osnovo teh »stikov, prehodov in razpotij«, ki označujejo tudi današnje bolgarsko kulturno življenje. Pred leti je priredila dobro urejevana revija »Filozofski pregled«, ki jo izdaja profesor filozofije in bivši diplomat D. Mihalčev,

zajemljivo anketo o bolgarskem narodnem značaju. Ob tej priliki je bila tudi beseda o etnični in socialni strukturi bolgarskih mest, ki so bila pred osvobojenjem v veliki meri naseljena s tujimi meščani. Vpliv »cincarstva«, tako značilen pri nastajanju domačega meščanstva v Srbiji 19. stoletja, se kaže tudi v bolgarskem življenju, kjer so ostale še do dandanes v mestnem prebivalstvu plasti potomcev bizantinskega meščanstva in malomeščanstva, razdeljenih v manjše etnične skupine. Bolgarski element, čigar vrhnje plasti, nositeljice njegove moči v srednjeveškem kraljestvu, so neizprosno izginile v otomanski vladajoči družbi, se je sociološko reducirjal do malega samo v kmete, medtem ko je morala duhovščina bolgarskega porekla služiti grški cerkvi. Čeprav so se v zadnjih desetletjih ti tuji meščanski elementi bolgarskih mest močno pobolgarili in izginjajo v vedno svežem dotoku narodnega meščanstva, zlasti inteligence, ki skoraj vsa prihaja iz ljudstva, je vendar kulturni duh teh starih mestnih naseljencev znatno vplival na narodni karakter. Prav ti elementi so bili premi nositelji izrojene bizantinske kulture in oportunistični sprejemalci vplivov otomanskega družbenega in civilizacijskega sistema.

Dandanes opazamo povsod precejšnjo rast bolgarskih mest in očiten razvoj bolgarskega, iz narodnih potreb izhajajočega urbanizma. Samo prestolnica Sofija je po l. 1918 več kakor podvojila svoje prebivalstvo, in vse to — ne glede na prejšnji močni dotok uradništva — je priliv iz ljudstva, ki ne zalaga s krvjo in duhom samo izobraženstva, marveč tudi trgovske in obrtniške sloje. Zato ima današnja Bolgarija v večji meri kakor kdaj prej naroden značaj. Ta napredujoča družbena diferenciacija v narodu, ki je imel še desetletja po osvojitvi državne moči samo ogromno kmečko plast s tanko smetano domačega izobraženstva in trgovstva, je povzročila podoben proces, kakor ga preživlja slovenska družba nekako od začetka tega stoletja dalje. Bolgarsko meščanstvo, ki je sedaj večidel bolgarsko tudi v etničnem, ne le v političnem smislu, je mnogo dostopnejše ljudstvu in lahko s svojo pristno demokratičnostjo odpravlja preostre razlike med mestom in kmeti. Diktatura Stambolijskega je bila morda zadnji poskus izrazito kmečko-razredne nadvlade, v novih režimih se kaže meščansko-kmečko sodelovanje na podlagi nekoliko avtoritarnega demokratičnega programa, ki mu daje skrb za deželo teoretično obeležje in praktični pomen. Boj zoper analfabetizem, ki je pokazal znatne uspehe in ki z žilavo vztrajnostjo znižuje zadnje odstotke, smotrna organizacija javnih čitalnic (čitališča) in knjižnic v vseh, tudi manjših krajih, razširjenost primeroma prav cenenejšega časopisja, silno razvito zadružništvo, — vse to povečuje vtis, da dobiva bolgarska demokratična prosveta trdne temelje v ljudstvu in da vztrajno premaguje preteklost.

Tudi intenzivna duhovna kultura ima izrazito demokratičen, v dobrem pomenu besede ljudski značaj. V književnosti je očiten kult zemlje in kmeta, nekak rustikalni humanizem, kakor mi je dejal eden izmed vodilnih pisa-

teljev realistične smeri. Kolikor imam vtiskov o slikarstvu in glasbi, bi dejal, da se kljub vsem vplivom Pariza opaža v slikarstvu spojenost z ljudstvom in njegovim zemeljnim duhom, kakor v glasbo še neugnano doteka folklorni element, narodni melos, izhajajoč iz stare vzhodne melodike in iz cerkvene pevske tradicije, razgiban ob ritmu narodnih plesov, ki so v tej deželi še vedno živ in pristen izraz ljudskega umetniškega doživljanja.

Tako organiziran, vendar pa sorazmerno majhen narod, ki se ne more opajati z geslom kulturne avtarkije, skrbe tudi vprašanja kulturne orientacije. Praktično pomeni to med drugim vprašanje učenja tujih jezikov v šolah in stališče nasproti tuji kulturni propagandi.

Bolgarski intelektualci, s katerimi sem na letošnji poti po njihovi domovini govoril o tem problemu, so mi soglasno zatrjevali, da Bolgari odklanjajo enostransko kulturno usmerjenost. V izbiri je dopustna široka svoboda. Šolstvo je v glavnem državno, vendar so priznane tudi zasebne šole in po starem sistemu, ki je veljal še v Turčiji, si veliki narodi prizadevajo, da bi prav preko svojega šolstva utrdili in razširili svoj kulturni vpliv. Glede poučevanja modernih jezikov na gimnazijah je do nedavnega veljala obvezna izbira med francoskim in nemškim jezikom, v zadnjem času pa lahko dijaki izbirajo še med angleškim in italijanskim jezikom kot obveznim predmetom. Ruski jezik ostaja slej ko prej obvezen predmet na vseh srednjih šolah.

Znanje tujih jezikov je med Bolgari precejšnje. Nekdo mi je zatrjeval, da izmed onih, ki znajo tuje jezike, odpada 70% na francoščino. Vsekakor pri tem ni upoštevana ruščina, ki jo razume vsak izobraženec. Ruski kulturni vpliv, ki je bil v prvih desetletjih po osvobojenju daleč pred vsemi drugimi — že v samem jeziku je okrog 14% ruskih besed — je revolucija sicer zmanjšala, vendar ga niti današnja uradna politična smer, ki gotovo ni filoboljševiška, ne mara vezati z vprašanjem politične usmerjenosti in dopušča v Sofiji in drugod kontrolirano prodajo ruskih knjig sovjetske izdaje, predvajanje filmov sovjetske produkcije in druge podobne manifestacije ruskega jezika in kulturnega vpliva.

Za širjenje francoskega jezika in kulture skrbita v Bolgariji v glavnem dve instituciji: Alliance française in Institut français. Alliance française v Sofiji je bila ustanovljena l. 1904 in ima od l. 1924 na Trgu Slavejkov reprezentativni dom. Ta organizacija je centrala francoskega kulturnega vpliva v Bolgariji in je ustanovila svoje podružnice v vseh količkaj pomembnih mestih. V njenih prostorih v Sofiji ima svoje prostore Institut français, ki je službena ustanova francoske vlade. Združen je z delovanjem dveh francoskih profesorjev na sofijski univerzi. Ima knjižnico, ki šteje nad 7000 zvezkov. V Lozencu, v krasni legi blizu Borisovega parka, je zgrajen mogočni »Collège Français S. S. Cyrille et Méthode«, ki obsega ljudsko šolo, progimnazijo, celotno trgovsko šolo in polklasični oddelek. Tj

šolski zavodi so združeni z internatom. Posebej obstoji v Sofiji Ecole des Jeunes Filles (francoska dekliška šola). V Plovdivu imajo takisto francoski kolež (Collège St. Augustin des Assomptionnistes) in dekliški internat, ki je v upravi šolskih sester.

Nemci skušajo v podobnih, četudi organizacijsko manj popolnih oblikah uveljaviti kulturni vpliv. Že od l. 1887 obstoji v Sofiji nemška šola, ki obsega dandanes poleg ljudske šole nižjo in višjo gimnazijo ter je združena z internatoma za dečke in deklice.

O italijanski kulturni propagandi posnemam podatke iz najnovejšega vira (Enrico Damiani, La fortuna della lingua e della cultura italiana in Bulgaria, »Romana«, 1939, št. 5—6): Že dalje časa obstojita italijanski ljudski šoli v Sofiji in v Plovdivu, l. 1938. je dobila sofijska univerza lektorat italijanskega jezika, ki se predava tudi na Svobodni univerzi in na vojaških šolah, l. 1930 je bila ustanovljena italijanska ljudska šola v Burgasu, v Sofiji pa popolna italijanska gimnazija. V zadnjih treh letih se stopnjema odvijajo razredi novih italijanskih gimnazij v Plovdivu in v Burgasu. Kulturno propagando (predavanja, jezikovne tečaje za mladino in odrasle in pod.) organizirata »Opera Italiana pro Oriente« in »Istituto di Cultura italiana«, poleg nekaterih manjših organizacij. Letošnje poletje je bila sklenjena kulturna konvencija med bolgarsko in italijansko vlado, ki bo dala tem stikom še širši okvir in večji razmah.

Vsak teh narodov, vštévši Ruse, ima v bolgarski prestolnici svojo knjigarno, vendar je italijanska pred likvidacijo, ker ni zadostnega knjižnega prometa. Predvsem uspevata francoska in ruska knjigarna.

Teh nekoliko podatkov, ki kajpak ne izčrpujejo na široko segajočega predmeta naših razglabljanj, kaže, da se Bolgarija ne zapira pred tujimi kulturnimi vplivi, marveč jim odpira vrata celo skozi osnovno in srednje šolstvo. Vse to je kajpak mogoče tam, kjer nobeden teh narodov ne meji na Bolgarsko in potemtakem ne vzbuja nevarnosti ozemeljne ekspanzije. Z druge strani je tekmovanje tujih kultur, izmed katerih sta v zadnjem času zlasti dve očitno in poudarjeno napadalni v svoji propagandni vnemi, oslABLJENO v svojem učinku po ugodnem in uspešnem razvoju domače kulture, ki skuša z dobro organizacijo doseči, da bi bila čim bolj neodvisna od neposrednih tujih vplivov.

Ob koncu še nekaj besed o kočljivem vprašanju srbskohrvatskega in slovenskega kulturnega sodelovanja z Bolgari. Če računajo nekateri, da je v bolgarskem jeziku okrog 60% besednega zaklada, ki je enak ali vsaj močno podoben in smiselno blizu srbskohrvatskemu, tedaj stojimo pred značilnim lingvističnim dejstvom, ki že samo — ne glede na narodne, politične in zemljepisne momente — vsiljuje problem kulturnega zблиževanja in sodelovanja. To gre lahko celo tako daleč, da — kar žele mnogi tudi glede ostalih slovanskih jezikov — posploši pasivno znanje

bolgarščine pri našem, srbohrvaščine in slovenščine pri bolgarskem izobraženstvu in tako odpravi potrebo vzajemnega prevajanja. Za sedaj smo še daleč od takega kulturnega zблиžanja na slovanskem jugu, ki bi utegnilo močno pospešiti tesnejšo združitev na drugih področjih narodnega življenja. Toda naš etnični in zemljepisni položaj skupaj z navedenim jezikovnim pojavom nas spričo celotnega položaja južnih Slovanov v današnji Evropi silita k nujnemu razmišljanju o vsem, kar bi bilo mogoče storiti v smeri čim ožjega zблиžanja južnih Slovanov. Izkušnje preteklosti in opažanja v sedanjosti, pri čemer vidimo prav Slovenci, s kolikimi predsodki se mora boriti ideja pravilne in pravične jezikovne reciprocitete v okviru jugoslovanske skupnosti, — te izkušnje nas uče, da lingvistična sorodnost ne zadošča. Treba je premagati nekatere psihološke ovire in prevzgojiti mlade generacije, da bodo pravilno gledale celoten problem v vsej njegovi razprostranjenosti in zapletenosti in da bodo umele združevati to, kar nas po naravi zблиžuje in omalovaževati ono, kar nas umetno oddaljuje.

BRANIMIR HABERLE (Zagreb):

DANAŠNJE SOCIJALNO ZAKONODAVSTVO U BUGARSKOJ

Bugarska je kao i Jugoslavija poljoprivredna zemlja. Čistom poljoprivredom i stočarstvom bavi se 75% pučanstva. Bugarska je brojem pučanstva mnogo manja od Jugoslavije, ima nešto preko 6,200.000 žitelja, pa je sljedstveno tome i malobrojnije radništvo. Pored toga kako je i sama industrija slabije razvijena od naše, tamošnje je radništvo brojčano još manje u odnošaju spram ukupnog pučanstva, nego li kod nas. Prema poslednjim statističkim podacima, kojima raspolažemo, ima u Bugarskoj oko 172.000 raznih poduzeća, zavoda i ustanova sa 367.000 zaposlenih lica bez vojske, policije i državnih činovnika i službenika gradjanskog reda. Od ovih zaposlenih lica bilo je oko 250.000 radnika, a privatnih namještenika i činovnika oko 15.000. Velik je broj takovih poduzeća, u kojima rade vlasnici sami ili u najmanju ruku sa svojim najbližim porodičnim članovima. Takovih poduzeća ima oko 73%.

A ipak naša bratska Bugarska sa tako malim brojem radništva i namještenika može se podičiti time, da imade moderno socijalno zakonodavstvo. Bugarska je ratificirala dosada 29 konvencija Medjunarodne organizacija rada (naša država 21). U Bugarskoj uredjeno je zakonodavskim putem ne samo pitanje zaštite rada i života radnika, ne samo pitanje osiguranja za slučaj bolesti, materinstva, iznemoglosti, starosti i smrti, već je tamo zakonski uredjeno i pitanje uslova rada, pitanje pojedinačnog i kolektivnog

radnog ugovora. Uredjeno je i osiguranje za slučaj neuposlenosti, a u posljednje vrijeme i pitanje profesionalnog organizovanja.

Socijalno-politička djelatnost bugarske države dijeli se u dva dijela. Prvi dio sačinjava djelatnost države oko zbrinjavanja i zaštite djece, malodobnika, staraca, siromašnih i bespomoćnih ljudi, slijepih, kljastih, gluhojtemih itd. Tu djelatnost države vrši posebno odjeljenje za socijalno staranje u Ministarstvu unutrašnjih poslova i narodnog zdravlja po specijalnom zakonu o socijalnom staranju iz 1934 godine. Drugu grupu socijalno-političke djelatnosti bugarske države sačinjava staranje o radnom narodu, o radnicima i namještenicima. Ta se djelatnost vrši po zakonima o socijalnom osiguranju, o inspekciji nad higijenom i zaštitom zdravlja i života radnika, o posredovanju rada i o regulisanju uslova rada pojedinačnim i kolektivnim radnim ugovorima. Tu djelatnost vrši Ministarstvo trgovine, industrije i rada preko Direkcije rada i socijalnog osiguranja i njezinih mjesnih organa. O ovoj drugoj grupi socijalno-političke djelatnosti Bugarske želim ovde raspravljati.

Kako sam već iznio, 75% pučanstva u Bugarskoj bavi se čistom poljoprivredom i stočarstvom. U industriji i zanatu privredjuje 11% ljudi (poslodavaca i radnika), u trgovini 4%, u saobraćaju 2%, u drž. i javnoj upravi i slobodnim profesijama 5%, a u preostalim zanimanjima 3%. U poljodjelstvu dakle radi oko 4.100.000 ljudi, a u industriji, zanatu, trgovini i saobraćaju zajedno samo 915.000. Od tog posljednjeg broja otpada na radnike i namještenike oko 241.000 ili 26.34%. Najveći broj radništva zaposlen je u industriji, njih oko 129.000, zatim u zanatu oko 83.000. U trgovini zaposleno je oko 23.000, a u ugostiteljstvu, saobraćaju i ostalim zvanjima oko 28.000. Pored toga moramo još spomenuti i kućnu poslugu, koja nije tako mnogobrojna kao kod nas, ali koje ipak imade oko 22.439 osoba. Ovo radništvo radi većinom u gradovima, njih 71%, a na selima zaposleno je samo 29% radnika. To važi jednako gotovo za sve grupe radništva. Prosječna nadnica za sve grupe radništva uopće iznosila je u Bugarskoj prema posljednjim podacima iz 1936 godine 48 leva. Najveća prosječna nadnica bila je kod radnika elektrana 83 leva, zatim kod skladišta i trgovine 76.4 leva, kod novčarstva 75.9 leva, kod staklarske industrije 64 leva, kod industrije papira i kartona 64.5 leva. Najmanju prosječnu nadnicu imala su lica zaposlena u ugostiteljstvu 29.9 leva.

—

O životu i zdravlju radnika i namještenika u Bugarskoj vode računa dva Zakona. Jedno je Zakon o higijeni i zaštiti rada od 15 juna 1917, a drugo je Zakon o socijalnom osiguranju od 6 marta 1924. Prvi Zakon bavi se zaštitom zdravlja i života radnika i namještenika, a drugi Zakon bavi se sa već oboljelim odnosno ozljedjenim radnikom i namještenikom.

Inspekcija rada u Bugarskoj provodi ne samo taj Zakon o higijeni i zaštiti rada (kod nas zakon o inspekciji rada), nego i Zakon o socijalnom

osiguranju. U stvari svaka inspekcija rada, kojih imade u Bugarskoj 22, podjeljena je na tri djela: na odjeljenje same inspekcije rada, na odjeljenje za socijalno osiguranje i u najnovije doba na odjeljenje za posredovanje rada, ili ukratko rečeno: burzu rada. Odjeljenje za inspekciju rada imade ne samo inženjere inspektore rada nego i liječnike inspektore rada. Ovih posljednjih kod nas nema, i to je najveća manjkavost naše službe inspekcija rada, jer nije dovoljno voditi računa samo o zaštitnim merama. Potrebno je ispitati i uticaj raznih sastojina kod proizvodnje pojedinih predmeta, naročito sastojina kemičke naravi. O svemu tome vodi u Bugarskoj računa t. zv. inspektor-lekar. O toj specijalnoj službi, koja kod nas ne postoji, želim Vas malo potanje obavjestiti.

Lekar-inspektor rada u Bugarskoj po propisima posebnog pravilnika o službi lekara inspektora rada jeste kontrolni organ Direkcije rada i socijalnog osiguranja, kao vrhovne državne ustanove, koja sprovodi radničko socijalno zakonodavstvo u državi po svim pitanjima higijene i medicinske službe na svom području. U tom pogledu on je potpuno nezavisan. U administrativnom pogledu potpada pod nadležnu inspekciju rada. Ovakav inspektor-liječnik dužan je četvrt-godišnje najmanje jedanputa pregledati svako poduzeće na svome rajonu, da li onaj udovoljava svim propisima Zakona o higijeni i zaštiti rada i Zakona o socijalnom osiguranju, kao i s time saveznih naredaba. Dakako, da se na području jedne Inspekcije rada ne nalazi samo jedan takav liječnik-inspektor, već više njih, i gdje god ih ima više, razdeljeno je na njih čitavo područje inspekcije po rajonima. Ovakav lekar-inspektor ima pravo da iznenadno u svako doba dana ili noći pregleda poduzeće, koje želi. On ima pravo uvida u osiguravajuće knjižice radnika i namještenika, nadzora nad radom liječnika socijalnog osiguranja, te neposredne kontrole i pregleda zdravstvenog stanja radnika u poduzeću. U svojoj posebnu kontrolnu knjigu unaša on podatke, koje je pronašao obzirom na medicinske i sanitarne potrebe zaštite rada. Gdje god ustanovi bilo kakav razlog opasnosti ili neudovoljavanja higijenskih propisa, koji stavljaju u opasnost zdravlje zaposlenih radnika, ili ako bi pronašao uzroke češćem oboljevanju radnika, ima pravo odrediti potrebne higijenske mere, a pored toga učiniti i prijavu nadležnoj inspekciji rada. Sve njegove konstatacije u ovakovoj kontrolnoj knjizi imadu pred sudovima punu vrijednost dokaza. U samoj inspekciji vode ovakovi liječnici-inspektori rada točan popis svih poduzeća na svome rajonu. Prema stanju tih poduzeća oni ih dijele u tri grupe. U prvu dolaze opasna poduzeća, u drugu po zdravlje štetna, a u treću ona, koja ne predstavljaju nikakovu štetu za okolicu. Inspektori rada prigodom vršenja svoje kontrole na licu mesta moraju posvetiti glavnu pažnju uslovima rada sa higijenskog gledišta, a naročito moraju skrenuti pažnju, kakova se sve upotrebljuju materijalija za proizvodnju, koja prouzrokuju specifične poslovne bolesti i povrijede. Oni su dužni na licu mesta odrediti što je potrebno da se smesta odstrane uzroci takovih oboljenja. Oni su dužni voditi i brigu o higijeni i zdravlju žena i djece, naročito su dužni paziti, da se ne zaposluju djeca protivno propisima Zakona o zaštiti i higijeni rada, t. j. da se ne zaposluju djeca, koja još nisu navršila 14 godinu života, da se ne zaposluju djeca ispod 16 godina života u poduzeću za izradbu kože, u duhanskim skladištima, u staklarstvu, cinkografiji, u ljevaonicama slova, kod izradbe predmeta od olova ili olovnih sjedi-

njenja u tvornicama ogledala, u solanama, u klaonicama i kovačnicama. Nadalje da se ne zaposluje mladež ispod 18 godina u fabrikama duhana, u hotelima, u pivarnama, u varijetetima, bolnicama, dispanzerima, sanatorijumima, banjama, u fabričkim predionicama lana i konoplje i kot izradbe ugljene kiseline. Nadalje su dužni paziti, da mladići ispod 18 godina i žene bez obzira na godine ne budu zaposleni u podzemnim radovima rudokopa, u kamenolomima, tunelima, kod kanalizacija, u tvornicama za šprituozna pića, u pivovarama, u tvornicama cementa, kod proizvodnje i depozita leda, kod poduzeća za dobivanje i razdiobu električne energije, kod električnih tramvaja (izuzevši laki posao oko čišćenja tramvaja), kod industrijalnih željeznica, kot prvotne obradbe kostiju i rogova, kod pranja i čišćenja vune, kod tucanja vune, kod radiona crevarstva, u kesonskim poslovima i na parobrodarskim pristaništima.

On treba da vodi računa i o tome, da se ne zaposluju trudne žene za vrijeme zabranjeno prije i poslije poroda. To vrijeme iznosi 6 nedjelja prije i 6 nedjelja poslije poroda. Kroz cijelo to vrijeme one primaju polovinu plaće u smislu propisa Zakona o higijeni rada, i to vrijeme broji im se kao dopust i ne mogu biti otpuštene niti umirovljene. Rodilje oslobadjaju se od rada dva časa ranije svake subote bez umanjenja plate kroz šest mjeseci nakon svršetka četvrte nedelje poslije poroda, ako je rođeno živo dijete.

Pored ove nadzorne dužnosti lekara-inspektora rada imadu oni još i drugih dužnosti. Tako su dužni voditi spisak svih radnika oboljelih u pregledanom poduzeću, voditi računa o trajanju njihovog dopusta za vrijeme nesposobnosti za rad. Oni su dužni izvjesno vrijeme biti i u samoj kancelariji inspekcije rada. Ako ih je više u sjedištu Inspekcije rada, onda je svaki dužan biti kroz stanovito vrijeme. On ima pravo da posjećuje i pregledava apoteke, stanove radnika i namještenika, ordinacije liječnika socijalnog osiguranja, da se osvjedoči, da li ovi pružaju osiguranim radnicima i namještenicima liječničku pomoć na način kako to propisuje medicinska znanost. Liječnici-inspektori rada, koji su šefovi, imadu pravo još i ispitivanja računa liječnika, zubnih liječnika, apotekara i drugih organa liječničke službe socijalnog osiguranja. Oni imadu pravo te račune smanjiti, staviti na njih opasku, ili ih odobriti. Oni su uređa radi članovi svih odbora higijenske ili liječničke naravi: kako odbora za pregled i nadpregled osiguranih članova radi pružanja renta za slučaj starosti, iznemoglosti i nesreće, tako i odbora za pregled osiguranih članova obzirom na poslovne bolesti, a radi potrebe upućivanja u lječilišta ili na specijalno liječenje. Isto tako su članovi odbora za pregled osiguranih članova, kao i rentnika socijalnog osiguranja prigodom njihovog odašiljanja u azile i staračke domove.

Mogao bi netko pitati, a što rade u bugarskim inspekcijama rada ostali inspektori pored inspektora-lekara. U Bugarskoj pored lekara-inspektora rada imade još i inspektora rada pravnika, inspektora rada inženjera i veći broj pomoćnih inspektora rada tehničara sa srednjoškolskom tehničkom spremom. U cijeloj Bugarskoj imade ukupno 105 svih inspektora rada i lekara, tehničara, inženjera i pravnika. Na jednoga inspektora god. 1936 otpadalo je prosječno za pregledati 438 preduzeća sa okruglo 2.500 osiguranih radnika. Ostali inspektori inženjeri i tehničari brinu se za tehničku zaštitu rada, a pravници se brinu za izvršivanje ostalih zakonskih propisa u pogledu pojedinih radnika i namještenika zaposlenih u dotičnom poduzeću, kao Zakona o

socijalnom osiguranju, Zakona o pojedinačnom i kolektivnom radnom ugovoru, Zakona o radnom vremenu itd. Po novom budžetu za ovu godinu predviđa se dalje usavršenje službe inspektora rada u Bugarskoj osnivanjem novih 7 mesta inspektora-lekara, 4 mesta inspektora-pravnika i 2 mesta inspektora-inžinjera.

Ali ne vrši brigu o životu i zdravlju radnika u radionici samo lekar-inspektor rada, jer on kraj pregleda svakog poduzeća svaka tri mjeseca samo jedamputa, i ne može da vodi stalnu brigu o higijenskim prilikama u poduzeću. Tu brigu vode posebni t. zv. fabrički liječnici, ili kako su se ranije zvali »radnički liječnici«. U svakom poduzeću bilo glavnom, bilo podpoduzeću, u kojemu radi 200 i više radnika i namještenika, nalazi se po jedan fabrički liječnik, koji se brine za čistoću i higijenu u poduzeću za radničke kuhinje i stanove, za prosvjećivanje radnika u pitanjima higijene i za kurativnu i preventivnu medicinu. Ako je u kojem poduzeću zaposleno više od 500 radnika i namještenika ima se namjestiti još daljnji liječnik na svakih 500 zaposlenih lica. Ovakav fabrički liječnik može biti namješten i u poduzeću ispod 200 namještenika, gdje to direkcija rada i socijalnog osiguranja nadje potrebnim, a može takvog liječnika namjestiti i za dva ili više poduzeća. Zato se u Bugarskoj u svakoj fabrici nadje specijalna soba za fabričkog liječnika sa umivaonikom, sa jednim ormarićem za smještaj neophodno potrebnih materijalija i lijekova za pružanje prve medicinske pomoći, ležaljka za pregled bolesnika, pisaći stol sa svim potrebnim pisaćim pomagalicama, najpotrebniji kirurški instrumenti, sterilizirani materijal, apotekarski ormarić i reagensi za elementarna laboratorijska istraživanja. Ovakav fabrički liječnik radi u poduzeću najmanje četiri sata dnevno, a ostalih četiri sata dužan je primati osigurane članove u svojoj privatnoj ordinaciji. On ne smije vršiti nikakovu drugu državnu niti općinsku službu. Njegova nagrada iznosi maksimalno 3000 leva u preduzeću sa 200 — 300 radnika, 3.300 leva u poduzeću sa 300 — 400 radnika i 3.500 leva u poduzeću sa 400 — 500 radnika.

Ovi fabrički liječnici su najbliže jedinice za čuvanje života i zdravlja radnika na licu mjesta u samim tvornicama i radionicama. Njihov je uticaj vidljiv na svakom koraku. U svim tvornicama koje smo imali priliku da pregledamo na licu mjesta, našli smo red i čistoću i zaštitne naprave sa higijenskog gledišta u punom mogućem opsegu. Fabrički liječnik ne sjedi u svojoj ordinaciji čekajući dok mu dodje koji pacijent, on se neprestano šee po fabrici i vrši stalan dodir sa radnicima, dakako da je uslijed toga i broj profesionalnih bolesti u Bugarskoj znatno manji nego kod nas.

Liječničku službu socijalnog osiguranja prema današnjem stanju vrše četiri vrsti liječnika: fabrički liječnici, liječnici lječitelji, liječnici povjerenja i liječnici konsultanti. Fabrički liječnici su prva vrsta liječnika opće prakse u Bugarskoj. Oni, kako sam već prije iznio, vrše prvo

liječničku službu u samim preduzećima, većinom fabrikama, a pored toga i kod kuće u svojim ordinacijama liječe ostale osigurane članove. U mjestima iznad 1.500 osiguranika namještaju se na svakih 750 osiguranika na stanoviti liječnički rajon liječnici lječitelji, koji moraju biti specijalisti za unutrašnje bolesti, moraju imati tri godine bolničke, kliničke ili privatne liječničke prakse. U mjestima ispod 1.500 osiguranika postavljaju se t. zv. liječnici povjerenja, koji isto moraju imati jedan od uslova fabričkih liječnika ili liječnika lječitelja. Prema poslednjim podacima bilo je u službi radničkog osiguranja 94 fabričkih liječnika, 61 liječnik lječitelj i 34 liječnika povjerenja. Pored toga postoje u mnogim mjestima, naročito većim industrijskim centrima, posebni dispanzeri (ambulante) kod pojedinih inspekcija rada i socijalnog osiguranja, u kojima se vrši specijalističko lječenje, poput naših specijalističkih ambulanaata. U tim ambulantama liječi se tuberkuloza, kožne i venerične bolesti, ženske i porodiljske bolesti, bolesti uha, nosa i grla, kirurgija i lječenje zubiju. U takvim dispanzerima i ambulantama bilo je namješteno 39 liječnika. Konačno još trebamo pridodati ovom liječničkom sistemu i radničku bolnicu, t. j. bolnicu radničkog osiguranja u samoj Sofiji sa njenih 10 odeljenja, u kojoj liječi 46 liječnika i koja imade 380 kreveta i potrebna odeljenja jedne opće bolnice. U njoj se nalaze specijalističke ambulante sofijske inspekcije rada i socijalnog osiguranja, kao mesnog organa. To imade jednu veliku prednost obzirom na tamošnji sistem lječenja. Radnik, koji je teško bolestan, biva odmah upućen iz takve ambulante na samo bolničko lječenje. Nema onog vozanja od bolnice do bolnice, kao što je to slučaj kod nas u Zagrebu, gdje vlada veliko pomanjkanje bolničkih kreveta, kao što je i u Beogradu, pa i u Ljubljani. Isto tako isključena je i simulacija u većem opsegu, jer članovi se takodjer upućuju na odeljenja i oni, koji žele simulirati, vrlo si dobro premisle, da li će se simulacijom poslužiti.

Ali moram priznati, da kako je god liječnička služba savršeno uredjena u Sofiji i kako se u Sofiji zaista pruža osiguranom radniku liječnička pomoć brzo i u svakom pogledu i u svakom pravcu savršeno, to nije u ostalim mjestima u Bugarskoj. Razlog je tome taj, što je u Bugarskoj sve do prije par godina bio na snazi slobodni izbor liječnika, pa nosioci osiguranja nisu imali vlastitih zdravstvenih ustanova, napose ne vlastitih ambulanaata. Ambulante nalaze se u privatnim zgradama, i to ne u prizemlju nego u višim spratovima, u uskim prostorijama, koje nikako ne odgovaraju higijenskoj službi. Direkcija rada i socijalnog osiguranja nastoji naročito u poslednje vreme da toj manjkavosti stane na put i prema najnovijem budžetu za ovu godinu gradit će pet vlastitih zgrada za potrebe uredjenja ambulanaata i uredskih kancelarija u Plovdivu, Jambolu, Varni, Burgasu i Rusama. Bugarsko radničko osiguranje imade pored vlastitih ambulanaata i radničke bolnice u Sofiji još i dva sanatorija za grudobolne bolesnike, i to kraj grada Peštera i paviljon

pri državnom sanatoriju u Iskrecu. Povrh toga imade banjsko lječilište kraj grada Slivena i klimatično lječilište kraj sela Samuranova.

Završivši time prikaz zakona o zaštiti i higijeni rada, kao i o liječničkoj službi socijalnog osiguranja u Bugarskoj prelazim na prikaz samih propisa o socijalnom osiguranju. Prvi moderan zakon o socijalnom osiguranju donešen je godine 1918. Taj zakon izgradio je samo osiguranje za slučaj bolesti i nesreće. Pod taj zakon potpadali su svi najamni radnici i namještenici u svim privrednim granama. Godine 1924 donešen je novi zakon o obaveznom osiguranju radnika i namještenika, kojim se pored osiguranja za slučaj bolesti, materinstva i nesreće uvodi i osiguranje za iznemoglost, starost i smrt. Godine pak 1925 posebnim zakonom o posredovanju rada i osiguranja za slučaj neuposlenosti uvedeno je u Bugarskoj obavezno osiguranje za slučaj neuposlenosti. Na taj su način u Bugarskoj uvedene u život sve grane osiguranja radnika i namještenika. Nije uvedeno jedino posebno penziono osiguranje privatnih namještenika, koje danas kod nas postoji u cjeloj državi. Ali i za to osiguranje postoji već gotov projekat.

Pod obavezom osiguranja potpadaju u Bugarskoj svi radnici i namještenici, svako lice uzeto na rad pod najam bez obzira na spol, dobu života, narodnost, vrstu rada i bez obzira na način zarade. Izuzeta su samo lica koja su namještena u državnim zavodima i ustanovama, koja uživaju penziju po Zakonu o državnim penzijama. Zakon predviđa i dobrovoljno osiguranje za zanatlije, trgovce, zemljoradnike i slobodne profesije, ako njihov godišnji prihod nije veći od 50.000 leva. I državni namještenici mogu se dobrovoljno osigurati. Godine 1937 uveden je Zakonom od 25 septembra posebni institut dosada još nepoznat u nauci socijalnog osiguranja, dakle čisto bugarski specijalitet — t. zv. radničke osiguravajuće zadruge. Takove zadruge su pravna lica i upravljaju se po posebnom statutu, odobrenom po nadležnom Ministru rada. Članovi takovih osiguravajućih zadruga mogu biti lica, koja nemaju svog stalnog poslodavca, a su zaposlena na pr. kao nosači, kočijaši, oko klanja u klaonicama i slični. Članovi ovakovih zadruga imaju opredjeljene objekte rada. Nitko ne može dobiti takvo zaposlenje na području takovog rajona osim člana zadruge. Zadruga brine se ne samo za osiguranje svojih članova, nego se brine i za regulisanje njihovih radnih uslova, radnog vremena, radne nadnice itd. Koncem prošle godine bilo je u cjeloj Bugarskoj 140 takvih zadruga sa oko 10.000 članova. Računa se da ih ima još oko 40.000, pa će se taj institut tokom ove godine proširiti i na njih. Po Zakonu iz obaveze općeg osiguranja izuzeti su pored službenika, koji primaju državnu penziju, još i nestalni radnici, kao na pr. berači grozdja, berači ruža, žeteoci, povremeni kosci, nadalje kućna posluga, strani podanici iz osiguranja za slučaj iznemoglosti i starosti, izuzevši da postoji reciprocitetno pravo, zatim lica ispod 14 godina, kao i ona iznad 60 godina samo za slučaj iznemoglosti i starosti, supruga, maloljetni ascendenti in descendenti poslodavca. Konačno izuzeti su iz osiguranja za iznemoglost, starosti i smrt lica koja primaju rentu za slučaj nesreća, a njihova radna nesposobnost je veća od 50%, kao i ratni invalidi koji primaju sličnu invalidninu.

Osiguranje za slučaj bolesti daje potpore tek nakon što je radnik članom osiguranja najmanje 8 nedelja neprekidno. Nakon toga ima on pravo na lečenje u

trajanju od 9 mjeseci kroz godinu dana. Pod liječenjem razumijeva se liječnički pregled, bolničko liječenje, besplatno davanje lijekova i sanitarnih sretstava, kirurške pomoći i ortopedskih sretstava. Za svaki dan radne nesposobnosti počevši od prvoga dana oboljenja dobiva radnik hranarinu, i to ne samo ako se liječi ambulatorno ili kod kuće, nego i ako se liječi u bolnici, samo što je hranarina u slučaju bolničkog liječenja manja. Svi osigurani radnici razdjeljeni su po bugarskom Zakonu u pet grupe, dok su naši radnici razdjeljeni u 11 nadničnih razreda. Hranarine iznose prema tim grupama kod domaćeg liječenja ili ambulatornog 12 do 25 leva, a kod bolničkog liječenja 8 do 20 leva.

U slučaju materinstva dobiva trudna žena primaljsku liječničku njegu besplatno, kao i novčanu pomoć 6 nedelja prije i 6 nedelja poslije porođaja, i to poslije osiguranja najmanje 16 nedelja prije poroda. Kod nas je ta karenција znatno veća. Za vrijeme dojenja bugarski Zakon ne daje potpore, kao ni potpore za opremu djeteta. Isto tako ne daje Zakon potpore ni porodičnim članovima osiguranika u slučaju bolesti i porođaja. On samo kaže, ako dozvoljavaju finansijska sretstva grane osiguranja za slučaj bolesti, može se davati besplatna liječnička pomoć i besplatni lijekovi i porodičnim članovima, ali to se još do danas nije dogodilo. U slučaju da osiguranik ne ozdravi za vrijeme od 9 mjeseci, računajući od prvog dana oboljenja, to se prekida liječenje na račun osiguranja za slučaj bolesti, a radniku se daje jednokratna pomoć u visini novčane pomoći, domaćeg liječenja za 75 radnih dana, i to u koliko takav radnik nema uslova za primanje potpora iz grane osiguranja za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti. U slučaju smrti osiguranog člana uslijed bolesti isplaćuje se njegovoj porodici u ime pogrebne 1.000 leva bez obzira na to, koliko je zaradu imao umri. Ako je bugarski radnik osiguran najmanje 156 nedelja ima pravo u slučaju iznemoglosti na invalidsku rentu, a kada navrší 1.040 nedelja uplaćenih prinosa onda ima pravo na starosnu rentu. Vrijeme, koje provede na vojnoj dužnosti, u službi obaveznog rada, ili u bolesti uračunava se u vrijeme osiguranja potrebnog za staž, no najviše do visine do 40 nedelja u jednoj godini. Svaki radnik, koji ima ovakav ispunjeni staž, ako je iznemogao, t. j. ako je nesposoban za rad radi bolesti ili preranog istrošenja i ako mu je ta nesposobnost veća od polovine radne sposobnosti, ima pravo na godišnju rentu od 1.500 leva do godišnje 6.000 leva, prema grupi u koju je rasporedjen obzirom na svoju nadnicu. To je t. zv. osnovna renta. Pored te osnovne rente daje mu Zakon posebno povećanje za onoliko puta po 2 leva, koliko ima uplaćenih nedelja prinosa povrh zakonskog minimuma od 156 nedelja. Starosna renta daje se u istom iznosu kao i invalidska, samo s tom razlikom, što njezino povećanje iznosi nedeljno 1 lev za svaku nedelju povrh 156 nedelja uplaćenih prinosa. Bez obzira na staž daje bugarski zakon starosnu rentu nakon navršenih 60 godina, dok mi tražimo nažalost navršenih 70 godina. U slučaju smrti uslijed iznemoglosti priznaje bugarski zakon udovici, udovcu, djeci, siročadi, roditeljima, braći i sestrama rente i to udovici i udovcu u iznosu od 40%, djeci i roditeljima od 30%, a dvostrukoj siročadi 50% rente umrlog roditelja. Renta se daje udovici doživotno odnosno do ponovne udaje, a kod nas se daje samo potpora kroz tri godine. Bugarski zakon daje djeci rentu do navršene 18 godine života, naš daje do navršene 16 godine. Ako su djeca tjelesno i duševno nesposobni za privredjivanje, primaju rentu doživotno.

U slučaju, da radnika zadesi poslovna nesreća, t. j. slučajna povrijeđa zadobivena događajem, koji je u tjesnoj vezi sa njegovim radom, kao i uslijed profesionalne bolesti, ima član najprije pravo na liječenje do ozdravljenja, uz iste uslove kao i u osiguranju za slučaj bolesti, samo što se ne traži karenčno vrijeme

od 8 nedelja. Daje mu se za vrijeme toga liječenja i novčana potpora u istom iznosu kao i hranarina i pored toga 1 lev dodatka za svako dijete ispod 16 godina. Nakon završenog liječenja, ako je postradali radnik izgubio dio ili cijelu sposobnost za rad, dobiva pravo na rentu. Renta danas iznosi minimalno godišnje 9.000 leva, a maksimalno 37.500 leva godišnje. Renta se daje samo ako je radna nesposobnost veća od 20%, a kod nas veća od 10%. Ako je radna sposobnost ispod 20%, a veća od 10%, onda postradali dobiva samo jednokratnu potporu u iznosu trogodišnje rente, koja ga bi pripala obzirom na izgublenu sposobnost za rad. Otpravniku daje bugarski zakon, ako je radna nesposobnost manja od 40%, i to u visini osiguravajućo-tehničke vrijednosti rente i u koliko bi ta svota bila dovoljna za stvaranje kakovog plodonosnog gospodarstva ili poduzeća. Ako je postradali postao potpuno nesposoban za rad tako, da je potreban tuđe stalne pomoći onda prima pored lične rente još posebnu rentu od mjesečnih 800 leva.

U slučaju da postradali umre uslijed posljedica nesreće, ili uslijed posljedica njenih povrijeđa, onda se isplaćuje njegovim nasljednicima porodična renta i to udovici 30%, udovcu 30%, djeci 15%, dvostrukoj siročadi 20%, a roditeljima, braći i sestrama 20% godišnjeg dohotka, koji dolazi u obzir za određivanje rente. Ukupna svota porodičnih renta ne smije prekoračiti 65% godišnjeg dohotka umrlog. Djeca primaju i ovdje rentu do navršene 18 godine života, a ženska do stupanja u brak. Pored renta dobivaju nasljednici i pogrebninu u iznosu od 1.000 leva. Ako pak je smrt rentnika nastupila iz drugih uzroka, a ne uslijed posljedica nesreće, dobivaju nasljednici jednokratnu potporu u iznosu od 40% godišnjeg dohotka umrlog radnika, a pored toga i pogrebninu od 1.000 leva. Naš zakon u takovom slučaju ne daje uopće ništa. Za slučaj neuposlenosti dobivaju radnici, koji su bili najmanje 52 nedelje neprekinuto osigurani u trajanju od dvije godine prije nastupa nezaposlenosti, potporu u iznosu od 16 leva oni sa perodicom, a samci 10 leva.

U Bugarskoj postoji poseban od našeg sasvim različit sistem plaćanja prinosa. Administracija sa tom granom poslovanja nema mnogo brige. Prinosi se uplaćuju putem kupovanja osiguravajućih markica. Te markice dužan je kupovati poslodavac i lijeviti u posebnu knjižicu osiguranja, koju mora nabaviti za svakog namještenika koga po prvi puta kod sebe primi u posao izuzevši, da je takav radnik već ranije bio zaposlen i da posjeduje svoju osiguravajuću knjižicu. Mjesni organi osiguranja — inspekcije rada i socijalnog osiguranja — svaka tri mjeseca kontroliraju poslodavce najmanje jedamputa, da li izvršuju te dužnosti kupovanja i lijepljenja markica. Prinose za bolest snajaju po polovici poslodavac i namještenik, poslodavac ima pravo od namještenika ustegnuti na njega otpadajući dio. Pored toga država doprinosi polovicu cjelokupne svote ubrane u ime prinosa za bolest, materinstvo, iznemoglost, starost i smrt od poslodavaca i radnika, kao i od dobrovoljnih osiguranika. Država i samoupravna tijela kao poslodavci ne kupuju markice, već unose u svoje budžete svake godine potrebne kredite u iznosu od 2.5% plaće svojih radnika i namještenika za osiguranje za bolest i 2.5% za osiguranje u slučaju iznemoglosti i starosti, i te svote odmah po odobrenju državnog budžeta doznačuju u bugarsku Narodnu banku u korist fonda socijalnog osiguranja. Osiguravajuće knjižice menjaju se svake pete godine. U takovoj osiguravajućoj knjižici, koja mora imati fotografiju osiguranog člana, sadržani su svi njegovi lični podaci, kao i podaci o njegovim porodičnim članovima, sve promjene u njegovom zaposlenju u službenom odnošaju sa oznakom tvrtke poslodavca, mjesta zaposlenja, visine nadnice, vrste posla, dana nastupa i istupa iz posla, nadalje podaci o njegovom liječenju i novčanim potporama o zubnom

liječenju, o eventualnom posredovanju rada itd. Svake godine ovjerava takove knjižice nadležna Inspekcija rada naročito zbog evidencije o izvršenom potrebnom stažu za primanje renta za iznemoglost i starost. Ovakovim sistemom ubiranja prinosa i ovakovim sistemom ličnog svjedočanstva o identitetu mnogo je olakšan posao osiguranju prigodom samog traženja člana za oživotvorenje član-skih prava, bilo liječenja bilo novčanih potpora.

Prinosi osiguranja za slučaj nesreće ubiru se počevši od 1 januara 1935 godine posebnim knjižicama osiguranja t. zv. poslodavačkim knjižicama za slučaj nesreće. Ako bi u kojem poduzeću prinos za jedno polumjesečje iznašao više od 2.000 leva onda se ne lijepe markice već se prinos plaća putem uplatnih listova bugarskoj Narodnoj banci u korist fonda osiguranja za slučaj nesreće. Državna, autonomna i druga javna tijela izuzevši opštine ne plaćaju prinose u obliku markica već ih doznačuju u iznosu od 2% od nadnica svojeg osoblja iz državnog budžeta. Poslodavci podjeljeni su u Bugarskoj prema tablici opasnosti u 32 privredne grupe, a te grupe razdjeljene su u 10 razreda opasnosti. Prije godine 1935 postojao je u Bugarskoj sistem razreza prinosa, ali taj sistem doživio je potpuni krah, pošto osiguranje uopće nije moglo na taj način doći do svojih prinosa u grani osiguranja za slučaj nesreće.

Da završimo naš prikaz o bugarskom socijalnom osiguranju moram još naglasiti, da bugarsko socijalno osiguranje provode državna nadležstva bez ikakvog uticaja radnika i poslodavaca. Vrhovni organ jeste Direkcija rada i socijalnog osiguranja u Sofiji u klopku Ministarstva trgovine, industrije i rada, a mesni organi su 22 inspekcije rada i socijalnog osiguranja. Kao savjetodavno tijelo predviđeno je po zakonu Vrhovno vijeće rada i socijalnog osiguranja kod Direkcije u Sofiji. To vijeće dužno je davati mišljenja o pojedinim zakonskim projektima a ima se sastajati jedamput godišnje redovno, a po potrebi i izvanredno. U tom vijeću nalazi se 16 pretstavnika državne vlasti, 8 pretstavnika poslodavaca, 8 pretstavnika radnika, 8 stručnih lica poznatih sa svojim javnim radom iz oblasti socijalnog zakonodavstva te iz 2 pretstavnika liječničkog staleža. Ovo vijeće nije se sastalo već 6 godina, i to je znak, kako je uticaj poslodavaca i radnika na rad ustanova socijalnog osiguranja u Bugarskoj izvan svake kombinacije. Medjutim svi socijalno politički javni radnici, kao i društvo za socijalni napredak, te novo ustrojeni bugarski radnički savez traže neprestano putem svojih kongresa i putem svoje štampe, da se dozvoli uticaj interesenata poslodavaca i radnika na upravu osiguranja i autonomija osiguranja. Po današnjim propisima odobrava budžet ustanova socijalnog osiguranja, kao i njihov zaključni račun Narodna skupština, a ne interesenti poslodavci i radnici.

Država daje ne samo svoje prinose kao poslodavac za osigurane kod nje zaposlene radnike i namještenike, nego ona daje i posebnu državnu subvenciju u visini polovine prinosa uplaćenih sa strane radnika i poslodavaca u granama osiguranja za slučaj bolesti, materinstva, iznemoglosti, starosti, smrti i neuposlenosti. Od godine 1924 do zaključno godine 1936 država je uplatila u ime subvencije 87,000.000 leva. U grani osiguranja za slučaj iznemoglosti i starosti dala je samo godine 1936 subvenciju u iznosu od 4,791.666 leva, u grani osiguranja za slučaj bolesti dala je isto 4,794.666 leva, a za osiguranje u neuposlenosti iste godine dala je subvenciju u iznosu od 1,916.668 leva.

Zasebnu grupu medju socijalno-političkim radničkim zakonodavstvom napose medju radničkim zakonodavstvom u Bugarskoj sačinjavaju zakoni-

uredbe o radnom ugovoru od 5 septembra 1936 i o kolektivnom ugovoru o radu i o regulisanju radnih sporova od 22 septembra 1936 godine. Ovim dvim zakonima kodificirani su svi dotadašnji običaji i pravila nastala iz obaveznog odnošaja između jednog poslodavca i radnika.

Prvim zakonom o radnom ugovoru uređena su sva pitanja, koja se odnose na opseg takovog ugovora, na način njegovog sklapanja, na vrijeme njegovog trajanja, na objekte njegovog ugovaranja, na prava i dužnosti radnika i poslodavaca. Po toj uredbi smatra se radnim ugovorom suglasnost između dva ili više lica, od kojih je jedan radnik, a drugi poslodavac, po kojoj radnik daje svoju fizičku ili umnu radnu snagu poslodavcu uz plaću. Ovakav ugovor smatra se zaključenim, kad je postignuta suglasnost o iznosu plaće, o karakteru posla i o mjestu posla. Ne traži se nikakova forma za zaključenje ugovora; pismen ugovor ne potpada pod nikakovu taksu, ako se radi o plaći manjoj od 1.500 leva mjesečno. Po ovom zakonu dužan je svaki poslodavac da na vidnom mjestu imade u poduzeću izvješten pravilnik o unutrašnjem redu poduzeća, koji ima sadržati to, što sadrži i poslovni red po našem zakonu o radnjama. Ovakav pravilnik ima odobriti nadležna inspekcija rada, a on važi kroz najduže tri godine. Radni ugovor može biti zaključen na opredjeljeno vrijeme, koje ne može biti duže od tri godine, na neopredjeljeno vrijeme, ili na vrijeme dok traje kakav rad ili poduzeće, što opet ne može biti duže od dvije godine. Za izvršeni rad dužan je dati poslodavac radniku novčanu nagradu. Ona mora biti opredjeljena ili za izvjesnu sezonu, ili za godinu dana, ili za mjesec ili za nedelju, ili za dan, ili za sat, ili u ovisnosti prema odredjenom radu. Ako nije ugovorena plaća radnim ugovorom, onda imade radnik pravo na najmanju plaću, koju određuje kolektivni ugovor ili tarifa odobrena po Ministarskom savetu. Ako nema niti takove, onda on ima pravo na najmanju zaradu, koja se plaća radniku u sličnom susjednom poduzeću. U slučaju spora donša o tome presudu nadležni »pomiriteljni sud«, ili kako mi kažemo sud dobrih ljudi. Ako bi radnik radio duže nego što je to redovno radno vrijeme, propisano Zakonom o zaštiti rada, ili bi radio po noći, onda on imade pravo za svaki sat takovog rada najmanje 25% nadoplate na normalnu plaću. Isplata plaće može se vršiti samo na radnom mjestu, a ona se ima isplaćivati, ako je zarada odredjena na sat, na dan, na nedjelju, ili po komadu, najkasnije svakog 15 u mjesecu. Ako je odredjena mjesečno, najkasnije do petog dana slijedećeg mjeseca, ako je ugovorena na godinu dana, najkasnije do svakog četrdesetpetog dana u godini, ako je ugovorena na odredjenu sezonu, onda se vrši isplata krajem te sezone, ali poslodavac je dužan da svakih 15 dana da radniku predujam na plaću za izvršeni rad. Ako je plaća ugovorena za stanoviti posao, onda se imade platiti na dan, kad je posao izvršen, ali i tu se dozvoljava isplata predujma svakog petnajstog dana. Isplata zarade vrši se lično samom radniku ili na njegovo pismeno punomoćje njegovim bližim rođjacima. Ne dozvoljava se nikakova ustega od plaće osim ustega predvidjenih zakonima, ili sudska zapljena, koja može iznositi do brutto zarade od 1.500 leva mjesečno najviše $\frac{1}{10}$, a kod zarada preko 1.500 leva u razmjerima po zakonu o izvršenju.

Za isplatu zarade odgovara vlasnik poduzeća, a ako je posao dan podpreduzimaču, onda nosi on odgovornost, ako ima akordanata onda nose odgovornost akordanti. U slučaju da se pojavi opasnost za isplatu plaće, može nadležna inspekcija rada zatražiti službeno zabranu na poduzeće u svrhu osiguranja rad-

ničkih nadnica. Ako poslodavac odredi rad izvan sjedišta radnje, dužan je radniku platiti pored redovne plaće još posebnu nadnicu od najmanje polovine njegove redovne zarade i povrh toga putne troškove. Radnik je sa svoje strane dužan, da u svoj rad uloži svu potrebnu stručnost, savjesnost i brzinu i da svrši posao u određeno vrijeme, kako je to propisano u pravilniku o unutrašnjem redu. On je dužan da čuva poslovnu tajnu i da pokazuje vjernost i poštovanje prema poslodavcu. Dužan je čuvati povjereni mu inventar i materijalija. Poslodavac može globiti radnika ako narušava red i disciplinu, ako zakašnjuje na posao, ili ako izostaje bez opravdanih razloga, ako nemarno ispunjava dani mu posao i ako se ne drži propisa o higijeni i zaštiti rada. Sve globe mogu se ustegnuti od plaća radnika i ulaze u korist osiguranja fonda za slučaj nezaposlenosti. U slučaju da radnik učini štetu poslodavcu mora tu štetu ustanoviti pomirljeljni sud, a tek onda može se on pozvati na snažanje štete.

Svaki radnik, koji je radio kod jednog te istog poslodavca, bilo neprekidno bilo sa prekidima kroz pune dvije godine, ima pravo svake godine na najmanje 7 dana plaćenog dopusta. Ako nije upotrebio plaćeni dopust kroz 3 godine, onda ima pravo na 15-dnevni plaćeni dopust. Poslodavac dužan je takovom radniku dati predujam na plaću prije nastupa dopusta. Pored ovog redovnog plaćenog dopusta ima svaki radnik, koji je radio jednu godinu dana kod jednog te istog poslodavca, pravo i na neplaćeni dopust od najmanje 15 dana. Pored ovih dvaju dopusta dužan je poslodavac osloboditi radnika od posla na državne blagdane, nadalje kad je radnik pozvan na sud kao svjedok, ili na vjećanje u kakovu komisiju kao član, ili kao delegat općeg, oblasnog ili sreskog sindikatskog udruženja. Isto tako dužan je poslodavac pustiti radnika sa posla u slučaju smrti i bolesti ili nesretnog slučaja uže porodice radnika. Konačno mu je dužan dati i dopust određen po socijalnom osiguranju zbog bolovanja. Ako bi ovakav dopust trajao duže od tri mjeseca, onda se smatra, da je radni ugovor prestao važiti, ali od dana napuštanja posla. Ako radnik kasnije ozdravi, dužan ga je poslodavac primiti ponovno na rad, ako je to ozdravljenje uslijedilo unutar 9 mjeseci od dana kad se smatra radni ugovor prekinutim. Trudne žene-radnice imaju pravo na dopust najmanje 6 nedelja, od toga tri nedelje prije i tri nedelje poslije porođaja. Dojiljama dužan je poslodavac kroz 6 mjeseci nakon poroda davati najmanje pola sata prije podne i pola sata poslije podne slobodno vrijeme za dojenje djeteta, a u subotu je dojilja oslobodjena rada 2 sata ranije nego li ostali radnici. Radni ugovor smatra se, da je prestao uzajamnim pristankom obiju strana, istekom roka na koji je dogovoren, prestankom poduzeća, ili nestankom posla koji ima da se vrši, ako radnik boluje duže od tri meseca, ako je radnik pozvan da izvrši obavezu rada ili kakovu državnu obavezu dužu od 3 meseca i konačno smrću radnika. U slučaju otpusta sa rada ima pravo radnik na isplatu nadnice za otkazno vrijeme. Pored toga ima pravo radnik, koji je radio najmanje neprekinuto 5 godina kod jednog poslodavca na posebnu jednokratnu nagradu u visini od jednomesečne zarade, a ako je radio najmanje 10 godina na jednokratnu nagradu od dvomesečne plaće.

Posebnim Zakonom uređeno je pitanje kolektivnog radnog ugovora, t. j. sporazuma između predstavnika zakonom priznate radničke stručne organizacije i pojedinih poslodavaca ili predstavnika njihovih zakonom priznatih stručnih organizacija, u kojemu se uređuje sadržaj budućih individualnih radnih ugovora između radnika i poslodavaca.

Kolektivni radni ugovor može se sklopiti samo na određeno vrijeme, koje ne može biti duže od tri godine, nadalje na neodređeno vrijeme, ili dok posluje odnosno poduzeće, ali ne duže od dvije godine. Kolektivni radni ugovor može se zaključiti samo u pismenom obliku i podleži registraciji kod nadležne inspekcije rada. On stupa na snagu danom registracije. Stranke, koje su ga zaključile, mogu tražiti njegovu promjenu ili raskinuće od strane pomiriteljnog suda. Kolektivni ugovor, zaključen na određeno vrijeme, ne može biti raskinut prije isteka roka, a onaj zaključen na neodređeno vrijeme može se raskinuti na zahtjev jedne od stranaka, koji se mora dostaviti nadležnoj inspekciji, kod koje je ugovor registrovan. Ta inspekcija saopćit će zahtjev drugoj stranci i nakon 20 dana od tog saopćenja smatra se ugovor raskinutim. Kolektivni ugovor donešen za jednu grupu radnika obavezan je za sve radnike i poslodavce, na koje se on odnosi, bez obzira na to, da li su oni članovi zakonom priznatih stručnih organizacija, ili nisu. Svi sporovi o primjeni i tumačenju ugovora spadaju u nadležnost suda za pomirenje. Zahtjev radnika za donošenjem kolektivnog ugovora treba podneti ili općinskoj komisiji za pomirenje ili centralnoj komisiji za pomirenje pri Direkciji rada i socijalnog osiguranja. Općinska komisija sastoji se od pretsjednika, nadležnog sreskog sudije ili njegovog zamjenika i članova od kojih je jedan predstavnik radnika, a drugi poslodavaca, i to stručnog udruženja. Centralna komisija za pomirenje sastoji se od pretsjednika, koji je sudija vrhovnog administrativnog suda i članova, od kojih su jedan predstavnik Direkcije rada i socijalnog osiguranja, jedan predstavnik zakonom priznatih saveza radnika i poslodavaca. Općinska komisija za pomirenje ima doneti riješenje za tri dana. Doneto riješenje upisuje se u specijalan zapisnik i ako ga potpišu svi članovi komisije bez odvojenih mišljenja odmah stupa na snagu, a ako postoje odvojena mišljenja ili na zasjedanje suda nije došao koji član, upućuje se predmet na riješavanje centralnoj komisiji. Ako se radi o zahtjevu za kolektivni ugovor, koji se tiče manjeg broja radnika (ispod 200), onda donoša konačno riješenje sam Ministar trgovine, industrije i rada, a ako se tiče zahtjeva za preko 200 radnika, onda riješava centralna komisija za pomirenje, koja mora donijeti odluku u roku od 3 dana. Ako u centralnoj komisiji nema jednoglasnosti, onda donoša zaključak Ministarski savjet.

Uredbom o kolektivnom radnom ugovoru zabranjen je svaki štrajk sa strane radnika, ali je isto tako zabranjen i svaki lokaut sa strane poslodavaca. Ne smatra se da postoji lokaut, ako poslodavac na dan otpusta odmah isplati radniku pripadajuću mu plaću sa otkaznim rokom bez namjere, da mu otpustom želi smanjiti zaradu ili uticati na ishod spora, koji postoji između radnika i poduzeća, i ako je otpust uslijedio radi toga, što se rad ne može produžiti uslijed požara, poplave li zemljotresa. Ako bi ipak koji radnik učestvovao u kakovom štrajku, on se lišava svih prava i privilegija po Zakonu o zaštiti rada, bilo na zahtjev inspekcije rada, bilo na zahtjev poslodavca, ali odluku o tome može doneti jedino pomiriteljni sud nakon rasprave. Poslodavac, koji objavi lokaut ili učestvuje u takovom, kažnjava se sa globom od 20.000 — 100.000 leva. Lica, koja bi potstreka-vala radnike na štrajk ili poslodavce na lokaut, kažnjavaju se kaznom zatvora od 1—3 godine.

Godine 1925 donošen je Zakon o posredovanju rada i osiguranju za slučaj neuposlenosti. Tim Zakonom uvedena je i posljednja grana socijalnog osiguranja u Bugarskoj. Taj Zakon nije u celosti još ni do danas proveden, naročito što se tiče odredaba o posredovanju rada.

Po tom Zakonu imale su biti osnovane u Sofiji, Plovdivu i u još nekim drugim mjestima, gdje je zaposleno više od 3.000 stalnih radnika, burze rada. Sve do godine 1932 nije bila osnovana ni jedna burza rada, a tek nakon te godine osnovane su burze rada u Sofiji, Plovdivu i Varni.

Po tom Zakonu zabranjeno je držanje privatnih burza rada. Radnička udruženja i poslodavačka mogu držati takove burze, ali samo pod uslovom, da posredovanje vrše besplatno. Svaki radnik, koji postane neuposlen protiv svoje volje, ima da se prijavi kod nadležne burze rada i da predloži svoju knjižicu osiguranja. Ako mu se u roku od 8 dana ne nadje posao ima pravo na potporu iz osiguranja za slučaj neuposlenosti. Po propisu Zakona pod to osiguranje potpadaju svi radnici, koji su obavezno osigurani za ostale grane osiguranja, izuzevši kućnu poslugu, nadalje pomorci, i to ne samo za slučaj obične neuposlenosti, nego i neuposlenosti uslijed brodoloma. U ovom posljednjem slučaju dužno je osiguranje dati pomorcu od dana brodoloma potporu u dvostrukom iznosu mjesečne plaće. Konačno potpadaju pod ovo osiguranje i radnici državnih, oblasnih, općinskih i javnih zavoda i poduzeća u koliko ne uživaju državnu penziju. Pod ovo osiguranje potpadaju sva lica, koja su navršila 15 godina, a nisu prekoračila 60. Potpora se daje onome radniku ili namješteniku, koji je u posljednje dvije godine prije nastupa neuposlenosti bio zaposlen najmanje 52 nedelje i platio za to vrijeme prinos za neuposlenost. Osiguranik ima pravo na ovu potporu kroz najviše 12 nedelja, bilo sa prekidima bilo neprekidno u jednoj kalendarskoj godini. Potpora iznosi 16 leva dnevno za neuposlenog, koji ima porodicu, a 10 leva za ostale neuposlene. Prinos iznaša 1 lev za poslodavca, radnika i državu, a uplaćuje se putem markica u osiguravajuću knjižicu radnika. Nadzor nad provedbom posredovanja rada vrše inspekcije rada u čije djelokrug spadaju svi poslovi oko posredovanja rada, i tri burze rada, koje danas postoje u Sofiji, Plovdivu i Varni sastavni su dio dotičnih inspekcija rada.

Ova služba socijalno-političke naravi nije tako razgranjena u Bugarskoj kao kod nas. Naročito nije proveden onaj dio zakona, koji se odnosi na samu organizaciju službe posredovanja rada, jer se je medjuvremeno pristupilo provedbi novoga zakona u Bugarskoj o uredjenju obavezne službe rada. Tom službom povučen je glavni dio nezaposlenih na službu za izgradnju željezničkih mreža i pomorskih i riječnih pristaništa. Uslijed toga je i manja važnost same službe posredovanja rada, zbog čega je ona i ostala neizgradjena.

Do godine 1934 postojalo je u Bugarskoj načelo slobodnog udruživanja u stručne organizacije. Od privrednih staleža imali su jedino poslodavci svoja zvanična pretstavništva t. zv. industrijske-trgovačke komore. Radnici nisu imali svoja klasna pretstavništva, već samo svoja slobodna udruženja. Godine 1934 nastupa veliki preokret u tom pravcu donošenjem Zakona o profesionalnim organizacijama od 13 septembra 1934. Po tom Zakonu svaki zemljoposjednik, svaki zanatlija, trgovac, industrijalac, radnik, pripadnik slobodnog zanimanja, namještenik novčarstva može biti članom jednog svog stručnog udruženja. Kako sam Zakon kaže, država želi

ovim novim sistemom uvadjanja prinudnih udruženja dobiti organe za provedbu svoje privredne i socijalne politike. Po tom Zakonu radnici i poslodavci ne mogu biti članovi jedne te iste stručne organizacije. Svaka dakle od njih grupa treba da ima svoju stručnu organizaciju. Čak niti namještenici iste privredne grane ne mogu biti članovi istog udruženja, već moraju duševni radnici imati svoje udruženje, a manuelni radnici svoje udruženje. Članovima ovih stručnih organizacija ne mogu biti činovnici države, općina niti državnih i općinskih ustanova, preduzeća izuzevši manuelne radnike zaposlene u samostalnim privrednim poduzećima države i općina. U smislu ovog općeg Zakona o profesionalnim organizacijama izdani su specijalni propisi o profesionalnim organizacijama industrijalaca, zanatlija i trgovaca, i konačno što nas ovdje i interesira Zakon-uredba o stručnim radničkim organizacijama od 4 januara 1935 godine. Po tom Zakonu svaki radnik, koji je navršio 18 godinu života može biti članom jedne stručne organizacije u općini, u kojoj se bavi svojom profesijom. Radnici, koji su navršili 14 godinu, a mlađji su od 18 godine obrazuju naročite omladinske grupe kod mjesnih udruženja ili sindikata.

Na čelu svih radničkih organizacija nalazi se Opći bugarski radnički savez u Sofiji. Njega sačinjavaju kao njegovi odjelci središnji savezi pojedinih radničkih struka, čije je sjedište takodjer u Sofiji. Opći bugarski radnički savez dijeli se na oblasne radničke zajednice, čije je sjedište u svakom oblasnom sjedištu. Oblasna radnička zajednica dijeli se na sreske radničke sindikate, čije je sjedište u sjedištu svakog sreza. Kao najmanje jedinice predviđene su opća radnička udruženja u svakoj općini i udruženja radnika iste struke u svakoj općini. Svi radnici u jednoj općini bez obzira, da li su organizovani u udruženju iste struke, čine opće radničko udruženje u toj općini. Sva opća radnička udruženja na području općina jednoga sreza obrazuju radnički sindikat u sjedištu sreza, a svi sreski radnički sindikati na području jedne oblasti sačinjavaju oblasnu radničku zajednicu sa sjedištem u mjestu oblasti. Sva općinska udruženja radnika iste struke čine savez udruženja te struke pri općem radničkom savezu u Sofiji.

Državni i općinski službenici mogu da se začlanjuju u odgovarajuće stručne radničke organizacije, u koliko za njih ne postoje posebne organizacije osnovane na osnovu Zakona o stručnim udruženjima državnih službenika. Fizički radnici državnih i općinskih ustanova začlanjuju se u odgovarajuće stručne radničke organizacije. Na čelu svake radničke organizacije i općinske i sreske i oblasne, kao i na čelu Općeg saveza bugarskih radnika nalazi se upravno tijelo na čijem čelu jeste predsjednik. Pretsjedničko mjesto jeste počasno. Upravna tijela potvrđuju državne vlasti, i to Općeg radničkog saveza sam Ministar trgovine, industrije i rada, oblasnih radničkih zajednica oblasni direktor, a sreskih i općinskih radničkih udruženja sreski načelnik. Pored pretsjednika u upravnom tijelu svake organizacije postoji jedan sekretar iz redova radnika dotične struke. Sekretar je ujedno i blagajnik organizacije. U malobrojnim organizacijama njegova je dužnost besplatna, a u većim organizacijama određuje mu se plaća iz budžeta organizacije dekretom o postavljanju. Mandat upravnih tijela traje dvije godine. Svake

druge godine moraju ta tijela pred općom skupštinom dotične radničke organizacije, koja ih je birala, podneti izvještaj o radu i računskom poslovanju.

Kongres ili opća skupština općeg saveza bugarskih radnika sastoji se od predsjednika oblasnih zajednica, predsjednika radničkih sindikata i po jednog predstavnika na svakih 200 članova svakoga sindikata. Prvih 200 članova predstavlja predsjednik sindikata. Na slični način određeni su i sastavi općih skupština oblasnih radničkih zajednica, središnjih saveza pojedinih privrednih struka, sreskih sindikata i općinskih organizacija. Radničke organizacije po samom propisu Uredbe dužne su da određuju predstavnike radnika u državne i općinske ustanove, u radničke sudove, u sudove dobrih ljudi, i u vijeća rada. One su dužne da služe državi kao organi u sprovođenju njene privredne i socijalne politike, da zaštićuju stručne i moralne interese svojih članova pred svim poduzećima, organizacijama i privatnim licima, da zaključuju opće, kolektivne radne ugovore, da osnivaju blagajne za uzajamno potpomaganje i socijalnu službu pri organizacijama, da se brinu za tehničko profesionalno prosvjeđivanje svojih članova i da se brinu za moralni odgoj u nacionalnom duhu, i da razvijaju osjećaj kulta i privrženosti državi. Visinu obaveznog godišnjeg prinosa za sve radnike bez obzira, da li su začlanjeni u organizacijama ili ne, određuje kongres općeg saveza bugarskih radnika za svake dvije godine. Taj prinos ne može biti veći od 2 nadnice, a prinos nezaposlenih radnika ravan je jednodnevnoj potpori. Radničke prinose skupljaju poslodavci pomoću posebnih marka, koje se lijepe u knjižice osiguranja pojedinog radnika, a prinos nezaposlenog radnika usteže mu inspekcija rada prilikom isplate potpore. Sve svote, sakupljene u ime obaveznih članskih prinosa, uplaćuju se u državno kreditno poduzeće i raspoređuju srazmjerno prema broju članova pojedinih organizacija u slijedećem omjeru: 30% za lokalno udruženje, 20% za sreski sindikat, 10% za oblasnu zajednicu, 20% za središnje saveze pojedinih privrednih grupa i 20% za opći savez bugarskih radnika.

Zakon predviđa i obavezne rashode, a ti se sastoje u 10% od bruto prihoda za specijalan fond, koji se ulaže u državnu banku, u izdržavanju stručnog organa (novine), za saveze i opći savez, u plaći sekretara, ako mu je takva određena prigodom postavljanja. Pored tih obaveznih izdataka može svaka organizacija imati i fakultativne. Budžetsku kontrolu uređuju posebni pravilnici.

Opći savez bugarskih radnika izdaje svoj tjednik »Trud — rad«. Ovaj savez razvija veliku djelatnost, naročito se zauzima za uvadjanje autonomije u ustanove radničkog osiguranja. Danas broji već 180.000 članova.

Nedavno je otvorio u Sofiji prvo obdanište za sitnu radničku djecu, a u skoro vrijeme otvoriće takva obdaništa i drugdje. Ovih dana priredio je i prvi radnički simfonijski koncert u Sofiji.

Socijalno zakonodavstvo u Bugarskoj jeste napredno. Ono odgovara zahtjevima donešenim po pretstavnicima radnika, poslodavaca i vlada na Medjunarodnim konferencijama rada. Ono se usavršava i proširuje, da se uzmogne što veći krug bugarskog radnog naroda njime koristiti.

† Pavle Popović

V Beogradu je umrl 5. junija veliki znanstvenik, književnik in šolnik **akademik Pavle Popović**, univ. profesor v pokoju.

Bil je znamenit literarni zgodovinar specialno za cirilsko književnost, a bavil se je intenzivno z vso južnoslovensko literaturo, išoč sinteze iz prošlosti v sedanost, kar ga je usposobilo tudi za velike kulturno in državopolitične misije ob usodnih dogodkih, kakor ob aneksiji Bosne l. 1908 in še bolj v svetovni vojni, ko je postal v »Jugoslovenskem odboru« gласnik nacionalne intelektualne Srbije v boju za osvobodjenje vseh Jugoslovanov. Vodil je propagandno in publicistično akcijo Jugoslovenskega odbora v Rimu, Parizu in Londonu od l. 1915 do konca vojne. Imel je za to važno vlogo globoko znanje in široko obzorje, v delu je bil brezprimerno požrtvovalen in skromen, toda z energijo je obvladal njegov demokratični duh najtežje probleme v osvobodilni vojni za male narode, zlasti za osvobodjenje Jugoslavije.

V prvih letih svojega znanstvenega dela je obdelal zgodovino dubrovniške literature, ne za arhivske predale, marveč z živim razumevanjem za moderen razvoj novega narodnega kulturnega življenja. Sodeloval je pri literarnem listu »Dubrovniku«, v mostarski »Zori«, s kulturnimi krožki v Cetinju, Zagrebu, Ljubljani in Sofiji poleg svojega središča v Beogradu in Matice Srbske v Novem Sadu.

Leta 1924. je postal univ. profesor na beograjski univerzi in ostal do leta 1938, ko je dopolnil 70. leto svojega življenja. Ustanovil je »Srbski kulturni klub« in bil prvi predsednik »Saveta srpskih kulturnih društava«. Za svoje ogromno delo v kulturi in politiki za dobrobit vse Jugoslavije zasluži Pavle Popović hvaležnost vsega naroda in domovine. **Inko.**

† Jovan M. Jovanović

V življenju malih narodov mora zgrabiti ljudski voditelj za vsako delo i v kulturnih i v političnih i v socialnih vprašanjih, mora biti organizator, govornik, pisatelj, zraven pa neobčutljiv za nehvaležnost vseh onih tisočev, za katere se žrtvuje od dne do dne kljub neprestanim razočaranjem in le redkim vidnim uspehom. Izrazilo tak narodni kulturni, politični in socialni delavec je bil tudi pokojni **dr. Jovan M. Jovanović**. Kljub svojim 70 letom in kljub temu, da osebno ni trpel pomanjkanja, ni našel nikoli dovolj časa za počitek, da ga je morala tudi smrt iztrgati sredi med delom. Dne 20. junija je dopotoval na svoji politični turneji v Skoplje, kjer je nameraval govoriti o dalekosežno aktualnih temah: »Francuska i Engleska i njihova uloga u današnjem medjunarodnom političkom životu« ter o »Situaciji Jugoslavije u formiranju dvaju frontova«. A tik pred tem nastopom ga je na seji zadela kap, in to prav v onem Skoplju, kjer je pred 30 leti (1909) začel svojo veliko politično kariero kot srbski konzul v tedanjem turškem Skoplju.

Državni politik se je Jovanović posvetil v svojem 31. letu, ko je l. 1900 prestopil iz sodnijske v diplomatsko službo kot tajnik v tedanjem srbskem zunanem ministrstvu. Služboval je v Sofiji, Atenah, Kairu, v predvojni Črni gori, v Skoplju in l. 1912 kot srbski poslanik na Dunaju, kjer je zaman skušal preprečiti katastrofo bližajoče se vojne proti Srbiji. Med vojno je bil pomočnik notranjega ministra, od leta 1916 do 1919 pa poslanik v Londonu, ko je zaradi spora s Pašićem stopil v pokoj ter se poslej ves predal notranjepolitičnemu življenju države in ljudstva. Postal je vodja zemljoradniške stranke in je skušal doseči demokrasko ureditev države brez medsebojnih sporov. Enako je postavil svojo zahtevo o demokraski ureditvi že v boju s

Pašićem še pred rojstvom Jugoslavije, pri čemer je takrat dosegel važen uspeh v Krfski deklaraciji. Bil je s srbske strani najodločnejši borec za sporazum med srbsko in hrvatsko politiko za skupno državno politiko. To je zahteval že onega usodnega 20. junija 1928, ko so padle v skupščini žrtve teh sporov. Leta 1915. in lani 11. decembra je kandidiral zvest svoji zahtevi po zdravi notranjdržavni politiki na dr. Mačkovi listi.

Letos 20. junija se je zrušil on sam in ni dočakal sadov svojih naporov, dočakal pa jih bo narod, za katerega je veliki pokojnik živel in delal do konca dni.

Inko.

Vojna . . .

Od poslednjega zunanjepolitičnega pregleda »Med mirom in vojno« v juliju pa do srede septembra tega leta so se mednarodni dogodki z vso naglico razvijali v smer novega oboroženega konflikta. Preveč jih je. Zato se omejim samo na najpomembnejše, da ž njimi prikažem vsaj glavne obrise usodnega razvoja, ki je 25 let po izbruhu zadnje svetovne vojne dovedel do novega oboroženega spopada v Evropi, o katerem se še ne ve, ali se bo razširil v splošno katastrofo, ali pa bo ostal omejen na začetni obseg.

Nova vojna se je začela v znamenju velikih presenečenj, ki nam tudi v njenem nadaljnjem razvoju gotovo ne bodo prihranjena. Morda nam bo šele ob zadnjem izmed njih mogoče odgovoriti na vprašanje, ki se že sedaj postavlja, ali je med vsemi preteklimi in morebitnimi novimi presenečenji, ne glede na drugačne videze, vendarle kaka globlja notranja zveza, ki bi dopuščala domnevo o načrtnem presenečenju s posebnimi, v naprej dogovorjenimi nameni, ali pa so ta presenečenja samo izraz posebne vojne taktike, ki lahko krije v sebi prav tako spretnost kakor zadrego posameznih partnerjev v novi borbi, ki se močno razlikuje od tega, kar nam je bilo doslej znanega o pojmu vojne.

Neznana so še vsa ozadja, ki so dovedla do sedanjega konflikta. Kdor bo

hotel točno presoditi odgovornost za usodni preokret dogodkov ob koncu avgusta in v začetku septembra letošnjega leta, bo moral poseči daleč nazaj v povojni evropski razvoj ter podrobno analizirati nastanek, razvoj in posledice vsake posamezne krize, ki tvori prehod v sleherni naslednji, še večji. Nekaj let sem se je tudi v teh zunanjepolitičnih pregledih nabralo dovolj dokumentaričnega materiala za presojo novejšega evropskega in svetovnega razvoja. Zato na tem mestu ni treba segati predaleč nazaj. Dovolj je, ako se omejim na ugotovitev, da se je razvoj krize, ki je v letošnjem septembru dosegla svoj vrhunec, začel po 15. marcu letošnjega leta, po razkosanju tedanje Češkoslovaške. Dogodki so si od tedaj naglo sledili v znamenju formiranja bodočih vojnih taborov. Pereče vprašanje, zaradi katerega se je to formiranje začelo, je bil **nemško-poljski spor**, ki se je dejansko začel že v drugi polovici marca, formalno pa po Hitlerjevem govoru pred rajstgomom 28. aprila letošnjega leta.

V tej prvi fazi je bila **slika Evrope** približno naslednja: Štirj evropske velesile (Anglija in Francija na eni ter Italija in Nemčija na drugi strani) so se dokončno povezale v dva nasproti si stoječa bloka, ki sta se vsak zase skušala na znotraj čim bolj trdno povezati ne le politično, temveč tudi idejno, gospodarsko in celo vojaško. Od treh ostalih velesil, Zedinjenih držav Severne Amerike, Rusije in Japonske, je bila samo glede poslednje znana njena formalna povezanost z osjo Rim—Berlin v okviru tako zvanega protikomunističnega pakta iz leta 1936, do čim se glede obeh prvih niso mogli postavljati nobeni dokončni zaključki, četudi je bilo na primer znano, da je ameriško javno mnenje vedno bolj odločno na strani Anglije in Francije ter so se z Rusijo že vse od marca letošnjega leta začela znana diplomatska in kasneje tudi vojaška pogajanja Anglije in Francije. Pri tej delitvi velesil je poleg samo po sebi razumljivega interesnega zelo značilno stopalo v ospredje tudi ideološko merilo. Vse os-

tale (male in srednjevelike) države so zavzemale svoja mesta v sredi med tema dvema taboroma vendar z razlikami, ki so šle od popolne navezanosti na enega izmed njih pa do popolne nevtalnosti.

V tem položaju sta Anglija in Francija vzporedno, vendar s prevladujočimi angleškimi pobudami začeli graditi tako zvano »fronto miru« proti poskusom nadaljnjih izvršenih dejstev v obliki neizzvanih napadov na neodvisnost evropskih držav. Glavne postaje te angleško-francoske akcije so bile naslednje: sklenitev začasne pogodbe o medsebojni pomoči med Anglijo in Poljsko (objavljeno 31. marca 1939), angleška in francoska jamstva Rumuniji in Grčiji (podana 13. aprila 1939), sklenitev angleško-turške začasne obrambne zveze (12. maja 1939), podpis francosko-turške začasne obrambne zveze (23. junija 1939).

V nasprotnem taboru pa sta Italija in Nemčija 22. maja 1939 podpisali prijateljsko, politično in zvezno pogodbo.

Anglija in Francija sta svojo »fronto miru« na evropskem vzhodu in jugovzhodu hoteli dovršiti z zaključitvijo pogodbe o medsebojni pomoči z Rusijo. Zadevna diplomatska pogajanja so se z mnogimi zavlačevanji vlekla dobre štiri mesece, nakar so se v začetku avgusta začeli v Moskvi tudi vojaški posveti med ruskimi, angleškimi in francoskimi zastopniki. Pravo ozadje nesoglasij, ki so se pri teh pogajanjih sproti pojavljala, še vedno ni povsem točno pojasnjeno. Rusija je svoje pomislike opravičevala z motivacijo, da ji Anglija in Francija v bodoči zvezi, ki ne bi bila le politična, temveč tudi vojaškega značaja, nočeta priznati enakopravnega položaja, ki ga je Rusija videla v tem, da ji Anglija in Francija nudita jamstva tudi v primeru tako zvanega posrednega napada na njeno neodvisnost, to je v primeru napada na vse sosedne male in srednjevelike države brez izjeme (in ne samo v primeru napada na Poljsko ali Rumunijo). Odprto je ostalo tudi vprašanje posrednega notranjega napada na režime sosednih držav.

Že med temi pogajanja pa so se ponovno pojavile iz različnih virov vesti, da se Rusija pogaja že nekaj tednov tudi z Nemčijo, in sicer ne le za sklenitev nove trgovinske pogodbe, temveč tudi za sklenitev nenapadalnega pakta. Dne 19. avgusta tega leta so bile te vesti potrjene najprej glede **trgovinske pogodbe**, ki je bila tega dne podpisana med Nemčijo in Rusijo. Komaj dva dni nato pa je sledila istočasna berlinska in moskovska napoved uradnega obiska nemškega zunanjega ministra **Ribbentropa v Moskvi**. Njegov obisk je bil po uradni objavi v zvezi z bližnjim podpisom nemško-ruskega nenapadalnega pakta. Dne 24. avgusta zjutraj je javnost izvedela, da je bil v Moskvi podpisan med Rusijo in Nemčijo ne le nenapadalni pakt, temveč tudi posvetovalni in arbitražni dogovor, ki je po vsebini daleč presegal vse dotedanje napovedi. Angleško-francosko-ruska pogajanja so postala po tem dogovoru odveč in v nekaj dneh je sledila tudi njih formalna prekinitvev. Nemško-ruski pakt pa je kot »moskovsko presenečenje« prešel med usodna mednarodna dejstva v največjem mednarodnem razvoju in so se njegove posledice kmalu pokazale.

V verigi »fronte miru«, ki sta jo pletli Anglija in Francija v zadnjih mesecih, je izostal najpomembnejši člen — Rusija. O njenem dejanskem prehodu na drugo stran se sicer zaradi pomanjkanja pravih elementov presoje ni moglo še z gotovostjo trditi, toda dejstvo je, da je »moskovsko presenečenje« pomenilo **začetek novega razvoja**, ki je že v nekaj dneh dovedel do izbruha sovražnosti, sredi katerih je nato sledilo še »drugo moskovsko presenečenje« — vkorakanje ruskih čet na Poljsko. Koliko je bilo v vsem tem dogovoru med Rusijo in Nemčijo in koliko samo ločene iniciative enega in drugega partnerja, nam bodo gotovo pokazali nadaljnji dogodki, ki bodo vsa ta presenečenja polagoma pojasnili.

Vmes med ta razvoj pa padajo druge usodne odločitve, ki so dovedle do izbruha sovražnosti. Sredi meseca

avgusta je tako zvana »gdanksa kriza«, ki je zajemala vse odtenke nemško-poljskega spora, dosegla svoj višek, ob katerem je postajalo vedno bolj jasno, da bo mirna rešitev postavljenih vprašanj nemogoča. Anglija in Francija sta se z vso odločnostjo postavili na poljsko stran. Nemčija pa si je za izhod iz položaja in za pripravo svoje akcije izbrala sklenitev nenapadalnega in posvetovalnega pakta z Rusijo, s katerim se je zavarovala na vzhodu.

Anglija je že 25. avgusta tega leta reagirala na sklenitev nemško-ruskega pakta s sklenitvijo dokončne obrambne zveze s Poljsko. Francija je storila podobno gesto 4. septembra s podpisom posebnega dopolnilnega protokola k že obstoječim francosko-poljskim obveznostim iz leta 1921 in 1925, katerega besedilo je v glavnem povsem identično z onim v angleško-poljski obrambni zvezi.

Med 25. in 30. avgustom so se med Berlinom in Londonom na pobudo nemškega kancelarja Hitlerja, po Chamberlainovem pismu Hitlerju z dne 22. in Daladierovem pismu Hitlerju z dne 25. avgusta, začela posvetovanja »in extremis« za rešitev miru na osnovi predlogov, v katerih je bila kot glavna zahteva postavljena priključitev Gdanska k tretjemu rajhu, medtem ko glede ostalih nemških zahtev, ki so se nanašale na tako zvan »poljski koridor« in na nemško manjšino na Poljskem, ni bilo konkretnih formulacij. Te so bile objavljene šele **31. avgusta ob 21. uri zvečer**, ne da bi bile poprej formalno sporočene v proučitev angleški in poljski vladi, kakor izhaja to iz vseh doslej objavljenih uradnih dokumentov, bodisi v angleški ali nemški »Belj knjigi«.

Dne 1. septembra ob 10. uri zjutraj se je sestal na izrednem zasedanju nemški rajhstag, na katerem je Hitler sporočil, da so nemške čete tega dne zjutraj ob 5.45 prekoračile nemško-poljsko mejo in da so se začele sovražnosti, ki jih je Hitler označil za »borbo, ki jo bo Nemčija vodila toliko časa, dokler se Poljska, bodisi pod sedanjjo ali kako drugo vlado, ne ukloni in

sprejme nemških pogojev«. Še poprej pa so nemške čete zasedle Gdansk, ki je bil še istega dne tudi formalno priključen k tretjemu rajhu.

Anglija in Francija sta na ta razvoj dogodkov reagirali s formalnima demaršama v Berlinu, v katerih sta zahtevali takojšen umik nemških čet s poljskega ozemlja, z opozorilom, da bosta v nasprotnem primeru veleposlanika obeh držav zahtevala potne liste. To se je zgodilo 1. septembra zvečer.

Medtem pa je italijanski ministrski predsednik Mussolini začel posredovalno akcijo in 31. avgusta sporočil angleški in francoski vladi, da bi bil pripravljen sklicati konferenco petih velesil (Anglije, Francije, Italije, Nemčije in Poljske) za rešitev vseh spornih evropskih vprašanj v znamenju revizije versajskih določb. Angleški in francoski odgovor sta bila »v načelu ugodna«, kakor ugotavlja italijansko službeno sporočilo z dne 4. septembra.

V soboto 2. septembra ob 10. uri zjutraj je Mussolini sporočil Hitlerju, da so še vedno možnosti mirne rešitve spora. Hitler je odgovoril, da ne odklanja v naprej konferenčne ponudbe, da pa hoče vedeti, ali sta bili demarši angleške in francoske vlade od prejšnjega večera ultimativnega značaja, ker bi bila v tem primeru pogajanja izključena, in ali bi smel računati s časom 24 ur za premislek. Anglija in Francija sta na ti dve vprašanji odgovorili še istega dne pritrdilno, toda z dostavkom, da so se med tem že pričele sovražnosti in da zahtevata zato takojšen umik nemških čet s poljskega ozemlja. To je italijanska vlada sporočila Hitlerju z opazko, da ne more več naprej posredovati, razen ako ni nemška vlada drugačnega mnenja.

Tako so vsi poskusi za mirno rešitev spora propadli ter sta angleški in francoski poslanik v **nedeljo 3. septembra** dopoldne (prvi ob 9. zjutraj, drugi pa ob 12.20) predložila nemškemu zunanjemu ministru **ultimativni noti** svojih vlad s poslednjima rokoma za odgovor do 11., odnosno do 17. ure istega dne. Ker nemškega odgovora ni bilo, sta Anglija in Francija še istega dne sto-

pili v vojno stanje z Nemčijo, in sicer Anglija ob 11.15 dopoldne, Francija pa ob 17. uri. Z Anglijo so se v naslednjih dneh solidarizirali tudi vsi njeni dominioni, ki so prav tako objavili vojno stanje z Nemčijo.

Italijanska vlada je po sklepu z dne 1. septembra tega leta, ki pravi, da ne bo Italija v nemško-poljskem sporu, ki se je tega dne začel, podvzela nobene pobude vojaško operativnega značaja, zavzela stališče čakanja.

Vse druge države so se — bodisi formalno, bodisi dejansko — opredelile v znamenju **nevtralnosti**, tako da je ogromna večina držav v Evropi in izven nje ostala izven sovražnosti, ki so se začele med Nemčijo na eni ter Poljsko, Francijo in Anglijo na drugi strani. Stopnje te nevtralnosti so seveda pri posameznih državah različne, še posebno različne pa pri štirih velikih silah, ki so v začetku ostale izven konflikta, namreč pri Zedinjenih državah Severne Amerike, Italiji, Japonski in Rusiji.

S posebno intervencijo je posegla v spor (v času pred 20. sept.) samo **Rusija**, ki je 17. septembra zjutraj izročila poljskemu veleposlaniku noto, v kateri pravi, da bodo njene čete ob 4. uri zjutraj prekoračile poljsko mejo iz dveh razlogov: 1. zaradi razkroja poljske države in poljskih državnih oblasti ter 2. zaradi tega, ker je postala Poljska »torišče za razne možnosti in presenečenja, ki lahko postanejo za Sovjetsko zvezo resna nevarnost«. Cilji tega ruskega koraka so v noti označeni s sklicevanjem na zaščito »krvno sorodnih Belorusov in Ukrajincev« ter na potrebo posebnih ukrepov, »da reši poljski narod iz vojne, v katero so ga pahnil njegovi nespametni vladarji, ter mu zagotovi možnost mirnega življenja«.

V kolikor ni že v noti pojasnjen namen te ruske intervencije, ga je 18. septembra še bolj pojasnila **skupna izjava nemške in ruske vlade**, ki se glasi: »Da se preprečijo neutemeljene domneve o nalogah na Poljskem operirajočih nemških in ruskih čet, izjavljata vlada nemškega rajha in Sovjet-

ske unije, da operacije teh čet ne sledujejo nobenega cilja, ki bi ne bil v skladu z interesi Nemčije in Rusije, ali ki bi nasprotoval duhu in črki med Nemčijo in Rusijo sklenjenega nenapadnega pakta. Naloga teh čet je, da obnovijo na Poljskem red in mir, ki je bil porušen zaradi razpada poljske države, in da omogočijo prebivalstvu Poljske, da ustvari in na novo uredi pogoje svoje državne eksistence.«

Tako smo se po komaj 17-dnevnem bojevanju na Poljskem približali poskusu **četrti razdelitve Poljske**, ki ga hočeta to pot izvršiti Nemčija in Rusija sami. Rusija je aktivno posegla v ta evropski predel, potem ko je s samim paktom z Nemčijo zrahljala vezi v protikominternem bloku in prisilila Japonsko, da je dva dni pred rusko intervencijo na Poljskem (15. septembra 1939) dosegla **sporazum z Japonijo** o premirju na mongolsko-mandžurski meji, ki daje, kakor se zdi, Japonski svobodo akcij na Kitajskem, Rusiji pa odpira možnost učinkovitejšega soodločanja v vsem vzhodnem in jugovzhodnem evropskem prostoru, kjer se prostor nadaljnje nemške akcije očitno zoži. Kolikšno vlogo utegnejo pri tem igrati tudi ideologije, bo pokazal že bližnji razvoj.

Vojna pa, ki se je začela 1. septembra med Nemčijo in Poljsko, ki se je pa že dva dni nato razširila še na Anglijo in Francijo, stopa po ruski intervenciji v povsem novo fazo, katere obrisov nam še ni mogoče predvidevati v tako neposredni časovni bližini z »drugim moskovskim presenečenjem«, toda zdi se že sedaj gotovo, da se serija presenečenj v tej vojni sedaj šele začneja... **Dr. Branko Vrčon**

Slavjansko družество v Sofiji

V Sofiji se dviga v Ulici Rakovskega — v samem središču tega krasno napredujočega mesta — eden najboljših hotelov, kar jih ima bolgarska prestolnica: »Slavjanska beseda«. Ta hotel, ki obsega tudi dvorano za koncerte in predavanja in velik, podzemno ležeč kinematograf, je last enako imenovanega, od l. 1880 obstoječega društva, ki s svojo praktično delavnostjo častno

predstavlja slovansko ime in podpira slovanske stike. Nekaj korakov dalje, v ulici, ki se imenuje Slavjanska, vidiš na ličnem poslopju daleč viden napis »Slavjansko društvo«. To je društvo, ki v Bolgariji že štirideset let uspešno organizira slovanske stike in propagira idejo slovanske vzajemnosti med izobraženstvom in ljudstvom.

Skupina jugoslovanskih kulturnih delavcev, ki so posetili Sofijo ob priliki prve razstave jugoslovenske knjige v prestolnici Bolgarije, je obiskala dolgoletnega predsednika »Slavjanskega društva« prof. dr. S. S. Bobčeva. Z imenom tega častitljivega znanstvenika in javnega delavca je zvezanega več ko pol stoletja za slovansko vzajemnost v Bolgariji. Skozi več desetletij je bil S. S. Bobčev duša »Slavjanskega društva«; od l. 1903. do danes je njegov predsednik. Usoda mu je pred nekaj leti vzela telesni vid, toda duha tega krepkega starca ni mogla zlomiti. Vpravljanje je bil obisk v stanovanju oslepelega patriarha slovanske vzajemnostne misli, moža, ki obenem združuje v svoji osebi in življenjski usodi vso dobro, odkar se je Bolgarija osvobodila in odkar se vzlic tolikim oviram razvila v napredno in notranje močno slovansko državo. G. prof. S. S. Bobčev si je dal z očitnim zanimanjem predstaviti vse goste in jih je pozdravil z nagovorom, ki je bil trdna izpoved vere in zvestobe slovanski misli. Ko se mu je publicist Vekoslav Bučar zahvalil v imenu delegacije v slovenskem jeziku, je mogel častitljivi starina z zadoščanjem potrditi, da je vse dobro razumel, in tako tudi praktično izpričati, da ni resnih jezikovnih ovir za obsežno duhovno vzajemnost in smotrno organizirano sodelovanje vsega slovanskega juga. Obiskovalcem se je zdelo, kakor da je ta patriarh slovanske vzajemnostne misli na Bolgarskem eden tistih modrih »starcev« ruskega tipa, ki se k njim zatekajo mladi ljudje zaradi navesetov, tolažbe in ojačenja vere. Skozi njega je spregovorila stara, idealistična, pionirska Bolgarija, ki je rastla pod vseobvladajočim ruskim vplivom in ki je skušala od tam sprejeti slavja-

nofilski ideji dati realno obliko, konkreten program.

Iz teh pobud je nastala kmalu po osvobojenju »Slavjanska beseda« in iz njenih vrst so izšli intelektualci, ki so l. 1899. osnovali »Slavjansko društvo« kot duhovno središče, Slovanskemu institutu podobno ustanovo, ki naj organizira in goji proučevanje slovanskih narodov na znanstveni osnovi in širi slovansko misel teoretično in praktično.

»Slavjanska beseda« izdaja sedaj tretje leto dobro urejevani dvomesečnik »Slavjanska beseda« (uredniki dr. Hr. Ivanov, dr. F. Manolov, Iv. Raev), čigar stalni sodelavec je izmed Slovencev Vekoslav Bučar. Je to bolgarski slovanski svet, podoben časopis, kakor ga imajo Čehi v »Slovanskem prehledu«. »Slavjansko društvo« pa izdaja sedaj četrto leto mesečnik »Slavjanski vestnik«, čigar urednik je prof. Nikolaj Stanev.

V prostorih »Slavjanskega društva«, ki zavzemajo vse prvo nadstropje in obsegajo tudi dokaj prostrano dvoriščno dvorano, sprejema sedaj slovanske goste njegov vodilni funkcionar, prof. Nikolaj Stanev. Ljubezni znanstvenik, eden izmed znanih bolgarskih zgodovinarjev (spisal je med drugim zgodovino srednjeveške Bolgarije in zgodovino francoske revolucije, izdal v francoščini pregled celotne bolgarske zgodovine), je že dolga leta desna roka prof. S. S. Bobčeva. Slavjansko društvo je imelo že ob svoji 25 letnici nad 3000 članov: množica, ki je zrasla iz skromnega števila 57 v letu ustanovitve. Ima tudi častne člane, v čijih seznamu nahajamo imena Strossmayerja, Ant. Aškerca, H. Sienkiewicza, V. Jagića, Iv. Hribarja, Sima Matavulja, dr. Iv. Tavčarja, R. Pustoslemška, dr. Ivana Laha in številnih drugih slovanskih delavcev iz vseh slovanskih dežel. Društveno delo izvršujejo razni odseki, med katerimi je tudi odsek za slovanske literarne stike, ki je priredil 21. junija t. l. predavanje pisca teh vrstic o slovenski literaturi in 24. junija literarni večer s pretežno slovenskim programom. Vodja tega odseka je Veselin Hadži Stevčev. V okviru društva se razvija tudi znanstveno delo, ki ga

omogoča dokaj obsežna knjižnica z literaturo v vseh slovanskih jezikih. Čitalnica s časniki iz raznih slovanskih dežel omogoča članom, da vsak po svojem jezikovnem znanju zasledujejo tudi aktualno življenje posameznih slovanskih narodov.

»Slavjansko društvo« je celo v letih težkih političnih preizkušanj, v letih slovanskih depresij in dvomov, pogumno nadaljevalo delo za slovansko kulturno zблиžanje n širilo idejo, da slovanstvo ni papirnat pojem, marveč realen in učinkovit program, ki zahteva organizacije in konkretnega dela. Pod njegovo streho, med njegovimi knjigami in arhivi, v družbi njegovih sodelavcev čuti slovanski gost, da se nahaja med svojimi in da ima slovanska misel na Bolgarskem trdne korenine v dolgoletni tradiciji. **B—o.**

Čitalnice in ljudska prosveta v Bolgariji

Ljudsko prosvetno delo, ki ga pri nas v Jugoslaviji prvenstveno vrši Sokolstvo po svojih prosvetnih odsekih, (s predavanji, knjižnicami, koncerti, gledališkimi predstavami, akademijami, pevskimi zbori in dr.) vrše v Bolgariji čitalnice (čitališta), kakor je bilo to do predvojne dobe tudi pri nas, najprej pri Srbih in Hrvatih, od l. 1860 dalje tudi pri Slovencih. Bolgarski »Junak« je samo telovadno-športna organizacija. Začetki bolgarskih prvih čitalnic segajo v dobo med l. 1850 do 1876. To je bilo še v dobi pod turškim gospodvom; tedaj so Bolgari začeli krepko razvijati tudi svoje narodno šolstvo.

Kje in kdaj je bila ustanovljena prva bolgarska čitalnica, ni mogoče točno ugotoviti. Prvenstvo si lastijo 3 severobolgarska mesta: Šumen, Svištov in Lom. Te so bile brez dvoma ustanovljene pod tujimi vplivi. V Šumnu je živel leta 1850. v eksternciji madžarski separatist Košut z mnogimi svojimi sonarodnjaki, pa tudi Poljaki in Čehi, ki so verjetno vplivali na ustanovitev šumenske čitalnice. Svištov in Lom pa sta bili edini točki, preko katerih je turški imperij vzdrževal trgovske stike z zapadom, zlasti z Avstrijo in njenimi

slovanskimi narodi. Zato je zelo verjetno, da sta bili ti dve čitalnici ustanovljeni po vzoru takratnih srbskih čitalnic v Banatu in kmalu so se razvila slična društva po vsej Bolgariji. Čitalnice so postale javni klubi, v katerih so se shajali ljudje iz naroda k izmenjavi misli o gospodarskih in političnih vprašanjih. Čitanje časopisov in knjig je bilo v začetku zaradi pomanjkanja čtiva le slabo razvito. Ko so leta 1860. čitalnice doživele že lep razvoj, so imeli Bolgari komaj enajst časopisov in listov, od katerih jih je 6 kmalu prenehalo izhajati, dva pa sta se tiskala izven mej turškega imperija ter sta le s težavo prihajala med bolgarski narod. Bolgarskih knjig je bilo takrat komaj 483, in še te so bile skoraj izključno samo šolske in cerkvene. V tej dobi so bile čitalnice središče misli bolgarskega osvobojenja. Iz njih je izšla marsikatera iniciativa, zlasti za ustanovitev trgovskih in bolgarskih narodnih združenj. Čitalnice so bile tudi tisti faktor, ki je vplival na živahnjšo književno delavnost med Bolgari. One so bile zelo važen kupec bolgarske lepe knjige, ker je niso držale v svojih knjižnih omarah, temveč so jo v stotinah izvodov delile brezplačno med izobrazbe željni narod.

Živahno čitalniško delo v dobi turškega suženjstva pa je po osvobojenju (1878) skoraj popolnoma zamrlo. Ljudje so mislili, da bo odslej država s svojimi sredstvi in iz lastne iniciative vršila v povečanem obsegu vse to, kar so do osvobojenja delala privatna društva. Kmalu pa se je pokazalo, da so za ljudsko prosveto poleg državnih ustanov nujno potrebna tudi zasebna društva, in počasi so se čitalnice zopet oživljale.

Ko je leta 1910. proslavljala slivenska čitalnica 50-letnico svojega obstoja, je v Bolgariji delovalo že okrog 600 čitalnic in drugih prosvetnih društev, ki pa med seboj niso imele posebnih stikov ali vezi. Zato je ob tej priliki sedanji poslevodeči podpredsednik Slavjanskega društva v Sofiji prof. **Nikola Stanev** sprožil misel o ustanovitvi čitalniške zveze, ki naj bi združevala vsa bolgarska kulturno-prosvetna društva.

Zamisel Nikole Staneva je bila urešničena meseca aprila leta 1911, ko se je v Sofiji vršil ustanovni kongres čitalniške zveze. Takoj po ustanovitvi se jih je včlanilo v zvezo 74. Dasi so poznejše vojzne prekinile čitalniško delo, je na prvem kongresu po svetovni vojni leta 1920. zveza štela že 210 včlanjenih društev. Leta 1927. je bilo ustanovljenih šestnajst okrožnih zvez, ki so izdatno pripomogle k oživiljenju zamrlih čitalnic, tako da je bilo že naslednjega leta v vrhovni zvezi včlanjenih 582 čitalnic. Od tedaj je število leto za letom naraščalo in 1. januarja 1939 je štela vrhovna čitalniška zveza (Vrhoven čitalniški sajuz) že 3056 čitalnic (od teh 2734 aktivnih), ki so tvorile dve oblastni, deset okrožnih in 68 okrajnih zvez.

Predsednik vrhovne čitalniške zveze je plevenski odvetnik in bivši oblastni direktor (veliki župan) Jačo St. Hlebarov, ki ima glavne zasluge za ogromni razvoj bolgarskih čitalnic po svetovni vojni. Njemu pa pomagajo v odboru mnogi vidni bolgarski javni delavci, kakor pisatelj Stilijan Čilingirov, univ. prof. Boris Jcov i. dr.

Sredstva dobiva vrhovna čitalniška zveza iz članarine včlanjenih društev, zveznega davka na čitalniška kina in iz naročnine za zvezino glasilo »Čitalnište«. Vsi ti dohodki, ki se v glavnem uporabljajo za kritje stroškov zvezinega tajništva, so znašali leta 1938. blizu 216.000 levov.

Zveza izdaja svoje glasilo mesečnik »Čitalnište« na štirih polah pod uredništvom zvezinega predsednika Jačo St. Hlebarova. Urejuje ga že dvanajst let brezplačno. Zvezino glasilo izhaja že od leta 1911 ter se zadnja leta tiska v 2000 izvodih. Kot drugo zvezino glasilo izdaja založba »Fakel« v Sofiji leposlovni mesečnik »Bilgarska misel«, ki izhaja že petnajst let ter jo urejuje univ. prof. Mihail Arnaudov. Ob 25-letnici zvezinega obstoja je izšel obsežen Jubilejni zbornik, v katerem je med drugim prikazana tudi zgodovina 2287 čitalnic.

Glavno težišče dela v čitalnicah je na ramah učiteljstva, ki ga je med približno 147.000 čitalniškimi člani 18.000.

Statistika čitalniškega prosvetnega dela po podatkih iz leta 1938 kaže tole sliko:

1. januarja 1938. je posedovalo 2536 čitalnic 1.943.541 knjig, od teh v tujih jezikih samo 85.487. Če k temu številu prištejemo še knjige čitalnic, ki niso poslale zvezi podatkov, znaša število knjig bolgarskih čitalnic preko dva milijona zvezkov. V teku leta 1938 so čitalnice kupile 105.829 knjig, 38.705 knjig so prejele v dar, 23.679 knjig pa je bilo izgubljenih ali zaradi poškodbe vzeti iz prometa. Po strokah se delijo knjige takole: zbornikov ter kompletnih letnikov revij in listov posedujejo čitalniške knjižnice 289.380, filozofskih del 50.365, verskih knjig 45.284, političnih in gospodarskih 148.546, jezikoslovnih 19.111, matematičnih in prirodoznanstvenih 54.650, leposlovnih 897.058, zgodovinskih, zemljepisnih in biografskih 158.401, raznih drugih knjig pa 98.427. — Skupno število leta 1938 izposojenih knjig je znašalo 1.111.564, izposodilo pa si jih je 665.349 oseb. Porast izposojenih knjig znaša letno približno 100.000. Stalno odprtih čitalnic s časopisi je bilo 1817 z 2.897.800 obiskovalci.

Čitalnice pa prirejajo tudi predavanja, tečaje, debatne večere, gledališke igre itd. Tako je leta 1938 priredilo 1800 čitalnic 13.289 predavanj, ki jih je obiskalo 1.174.300 oseb, predavalo pa je 10.237 predavateljev. Gledaliških predstav in drugih zabavnih prireditev je priredilo 2015 čitalnic 9015 z obiskom 1.551.730 oseb. Svoj lasten kino ima 55 čitalnic, ki so priredile 12.909 kinopredstav. Obiskovalcev pa je imel čitalniški kino 2.003.500.

2536 čitalnic je imelo skupno 145.200 članov, od tega 108.870 v vaseh in 36.330 v mestih. Število članstva je narastlo v zadnjih petih letih za približno 15 tisoč oseb. Po spolu je 127.750 moških članov in 17.450 ženskih. Po poklicih pripada čitalniškemu članstvu: 59.180 kmetov, 11.175 obrtnikov in industrijcev, 7480 trgovcev, 4545 državnih ter občinskih uslužbencev in delavcev, 17.620 učiteljev, 1486 duhovnikov, 3722 privatnih uradnikov, 3371 pripadnikov svobodnih poklicev, 3371 upokojujencev,

4933 gospodinj, 10.726 dijakov ter 408 oseb brez navedbe poklica.

Zanimiva je materialna stran bolgarskih čitalnic. Dohodki 2536 čitalnic so znašali 63,547.000 levov. Od tega odpade na članarino 2,414.000 levov, na dohodke od raznih prireditev 21,178.000 levov, na dohodke od nepremičnin 15,496.000, na državne podpore 573.000 levov, na občinske podpore 4,815.000, na razna darila in volila pa 2,969.000 levov. Posojil so čitalnice najele za 1,734.000 levov, iz raznih fondov so vzele 7,780.000 levov, razni neopredeljeni dohodki pa so znašali 3,118.000 levov.

Izdatki so znašali 55,658.000 levov. Od tega je bilo skoraj za pet milijonov levov nakupljenih novih knjig ter plačana naročnina za časopise. Približno enako postavko tvorijo izdatki za plače in nagrade nameščenemu osebju. Približno dvajset milijonov levov pa je bilo izdanih za vzdrževanje in gradbo čitalniških domov, ostali izdatki pa so razdeljeni na najemnine, razne prireditve in odplačevanje dolgov.

1684 čitalnic ima razne fonde, zlasti za zgradbo domov, ki znašajo 61,877.000 levov, 976 čitalnic pa ima 12,715.000 levov naloženega denarja v hranilnicah. Premičnine in nepremičnine poseduje 2413 čitalnic v skupni vrednosti 334,935.000 levov. V ta znesek pa niso všteti radio-aparati, ki jih poseduje 753 čitalnic ter tvorijo vrednost 7,948.000 levov. Zadolženih je 462 čitalnic za 20,273.000 levov.

Lastne domove ima 401 čitalnica, 964 čitalnic ima svoje prostore v šolah, 295 v občinskih hišah, 11 v državnih, 171 v združnih, 694 pa v privatnih. 337 čitalnic ima gledališke dvorane s 83.598 prostori.

Država podpira čitalniško delo po posebnem zakonu o narodnih čitalnicah. Državne železnice dajejo zvezi letno sto brezplačnih vozovnic za njene predavatelje, prosvetno ministrstvo pa podpira s predavatelji in denarjem razne tečaje, zlasti knjižničarske, ki se vrše vsako leto po 14 dni. Leta 1938 je prosvetno ministrstvo dalo zvezi za knjižničarski tečaj 25.000 levov.

Vekoslav Bučar.

P O R O Č I L A

A. Štrekelj: Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji ob 50letnici, 1939

Pisec, zaslužni organizacijski delavec v grafičnem sindikalnem gibanju, poleg tega pa neznan, a nepogrešljivi pomočnik v našem slovstvu zadnjih desetletij, je označil svojo obsežno razpravo skromno kot črtice iz zgodovine grafične delavske organizacije v Sloveniji. Vendar pomeni z neskončno marljivostjo, vestnostjo in močatostjo napisana zgodovina mnogo več: v njej nam je dal pisec jasno sliko o delu, zmagah in porazih naše najstarejše delavske strokovne organizacije od ustanovitve leta 1868. do danes.

Svojo zgodovino je pisec smotrno razdelil v dva dela. V prvem je orisal razvoj organizacije same od ustanovnega

občnega zbora preko vseh vestno beleženih važnih in manj važnih društvenih dogodkov, predvsem pa borb organizacije za koristi grafičnega delavstva, preko težkih vojnih let, tja do ustanovitve enotne jugoslovane grafične organizacije (1920), ustanovitve »Grafične revije«, prireditve razstave »Tisk« in zgraditve palače »Grafika« v Ljubljani. Drugi del obsega posebej — v prvem delu mestoma samo naznačeni — razvoj grafične kolektivne pogodbe in mezdnih gibanj grafičnega delavstva. Prva kolektivna pogodba za grafično delavstvo je bila sklenjena na območju te grafične organizacije že l. 1869. L. 1895 je bila uveljavljena splošna avstrijska grafična tarifa, ki je veljala do l. 1922, ko je bila sklenjena prva kolektivna pogodba za grafično

delavstvo, veljavna za vso Jugoslavijo. Pisec je objektivno orisal razvoj te kolektivne pogodbe v Sloveniji v zvezi z meznimi gibanji in težkočami, s katerimi se je morala boriti organizacija. Ob sklepu je mogel pisec zabeležiti nedavni uspeh organizacije, da so bile tarife (mezodne) določbe veljavne kolektivne pogodbe razširjene na vso grafično stroko in tako postale splošen predpis.

Spričo tega ogromnega gradiva je razumljivo, da so izostali podatki o socialnem delu organizacije (zavarovanje, posebno za onemoglost, starost in brezposelnost). Ti podatki bi pokazali šele pravo delo, pa tudi izvor moči organizacije grafičnih delavcev, ki je v sedanjih časih enodnevnih poskusov prepričevalen dokaz, da le to živi, kar res dela, se trudi in gradi, ne pa beseduje.

S. B.

„Trud i pravo“, bolgarska socialno-politična revija

Številna skupina bolgarskih socialno-političnih teoretikov in praktikov je začela izdajati letos mesečnik »Trud i pravo«. Med njimi opazimo tudi Rajka Ošanova in našega sortudnika prof. Ilijo Janulova. Doslej izšlih šest števil je dokazalo vsestransko razgledanost mesečnika, ki prinaša poleg krajših znanstvenih razprav o domačih in tujih problemih socialne politike in delovnega prava tudi pojasnila na posamezna vprašanja, odločbe sodišč in odloke upravnih oblastev s področja delovnega prava ter poročila o domačem in tujem strokovnem slovstvu.

Več prispevkov je zanimivih tudi za nas, tako na primer več razprav o prekočasnem delu (Ošanov, Milušev), o pravni veljavi mednarodnih konvencij o delu (Ošanov, Janulov), o pravni naravi strokovnih organizacij (Stainov), o socialnih posledicah racionalizacije (Pejev) itd. Zadnja dvojna številka je posvečena dvajsetletnici Mednarodne organizacije dela s prispevki Stojše Mošanova, predsednika sobranja (o krizi Društva narodov z ozirom na Mednarodno organizacijo dela), Nikolajeva (o Bolgariji in nje razmerju do Mednarod-

ne organizacije dela), Nikolova (o Mednarodni organizaciji dela in socialnem zavarovanju), Ošanova (o Mednarodni organizaciji dela), Cačeva (o vplivu Mednarodne organizacije dela na razvoj bolgarske socialne zakonodaje) i. dr.

K tej spominski številki so prispevali tudi P. Waelbroeck, O. Stein, T. Nieduzynski in G. Thelin (vsi v Mednarodnem uradu dela).

Med slovstvom poroča revija tudi o jugoslovanski strokovni literaturi in omenja bolgarskemu socialnemu zavarovanju posvečeno številko »Radničke zaštite« (Branimir Haberle) in spisa našega sotrudnika Ilije Perića o uredbi o poslovnih knjižicah ter o razvoju posredovanja dela, ki je izšla kot ponatis iz naše lanske spominske številke; poročevalec St. Bačalov poudarja jasnost in sistematičnost razprave, ki »dokazuje, kako daleč je napredovala naša soseda v tem pogledu.«

»Trud i pravo« je v programskem uvodniku v svoji prvi številki podčrtal, da »potrebuje Bolgarija razumno in mirno gradnjo. Temu najbolj služi poznanje: da dobro poznamo tudi tuje, njega načela in uspehe, predvsem pa domače, naše potrebe in možnosti.« Revija je zato »daleč od politike in ni organ skupine ali ustanove. Revija izpolnjuje samo potrebo, da spoznavamo, da razumevamo in da pravilno uporabljamo veljavno delovno in sindikalno pravo; da odkrivamo njihove hibe in pomanjkljivosti in da se borimo za njih izpolnitev.«

To delo bomo spremljali tudi mi z iskrenimi simpatijami.

S. B.

B. I. T. Le statut legal des travailleuses, 1938

Mednarodni urad dela v Ženevi je v svoji seriji študij in dokumentov izdal tudi preko 700 strani obsegajočo razpravo o pravnem položaju žensk — delavk. Kakor vse izdaje Mednarodnega urada dela, temelji tudi ta na popolnem pregledu položaja zaposlenih žensk po posameznih državah. Posamezna poglavja, ki obravnavajo vprašanja pristojnosti za ureditev te zaštite, nato zaščite

materinstva, ureditve delovnega časa, posebno nočnega dela, zaposlitve pri nezdravih in nevarnih delih, plač, zavarovanja, posebnega položaja intelektualnih delavk ter končno problemov ženskega dela v zvezi s splošnim pravnim položajem žensk, zaključujejo izčrpní pravno-primerjalni pregledi po pravnih redih posameznih držav.

Tudi jugoslovansko pravo je orisano v pregledih; pogršamo določbo uredbe o določanju minimalnih mezd itd. iz l. 1937, da so minimalne mezde enake za ženske, kakor za moške, posebno ker je glede drugih zakonodaj ta določba izrečno omenjena.

Knjižni je priključen seznam najvažnejših pravnih virov, ki urejajo žensko delo.

Naš zadnji finančni zakon pooblašča ministra za socialno politiko in narodno zdravje, da izda po odobritvi ministrskega sveta uredbo z zakonsko močjo o zaščiti narodnega pomladka, ki naj obsega celokupno zdravstveno, npravno in občo socialno zaščito otrok pred rojstvom in po njem, zaščito mater, rodbin in mladine. Naznanjena študija Mednarodnega urada dela more dati v ta namen dragocenih pobud, posebno pa posredovati bogate izkušnje drugih držav, ki skušajo s smotrno socialno politiko zmanjšati nevarnosti, izvirajoče iz sedanjega gospodarskega in npravnega reda za matere in otroke. Tudi pri nas je treba v tem oziru pozitivnih dejanj.

S. B.

Ilija P. Perić: Zakonodavstvo o zbrinjavanju nezaposlenih u Jugoslaviji

Naš sodelavec Ilija P. Perić je izdal kot peti zvezek zbirke socialno-političnih predpisov, ki jo izdaja Osrednja uprava za posredovanje dela, kronološki pregled zakonodaje o preskrbi brezposelnih. Po kratkem uvodu, v katerem označuje osnovne razvojne smeri te zakonodaje, je opisal avtor najprej stanje po posameznih pokrajinah pred zedinjenjem, nato pa pokrajinsko ureditev tega vprašanja do uveljavljenja enotne zakonodaje po l. 1921. Skrbno je v tem oddelku obdelal pisec tudi delo Narodne vlade za Slovenijo na tem področju in objavil v celoti tudi njene najvažnejše naredbe, namreč o ustanovitvi državnega urada za posredovanje dela in naredbi o podpiranju brezposelnih iz l. 1918 in 1919. Enotna zakonodaja obsega 101 pravni vir. Ob sklepu navaja pisec še konvencije Mednarodnega urada dela, ki se tičejo preskrbe brezposelnih, ter dvostranske mednarodne pogodbe.

Knjižica daje točen pregled o razvoju našega brezposelnega skrbstva in bo zato — kakor jo namenja avtor sam — dobro služila tako tistim, ki želijo spoznati to ureditev, kakor tudi tistim, ki rabijo de lega ferenda »napotilo za čim popolnejšo orijentacijo in selekcijo onih pravnih ustanov, ki so se uveljavile že v predhodni zakonodaji«.

S. B.

D O K U M E N T I

Besedilo sporazuma

Smatrajoč, da je Jugoslavija najboljši porok neodvisnosti in napredka Srbov, Hrvatov in Slovencev in z namenom, da se čim bolj zanesljivo in popolno obvarujejo javne koristi, sta se predsednik kr. vlade Dragiša Cvetković ter predsednik HSS in KDK dr. Vladko Maček lotila reševanja hrvatskega vprašanja ter se po daljših posvetih sporazumela v sledečem:

1. Treba je sestaviti skupno vlado. Ta vlada bo po pristanku merodajnih činilcev in na podlagi čl. 116 ustave izvršila ustanovitev hrvatske banovine, prenesla od države nanjo odgovarjajočo pristojnost in izdala politične zakone. Vlada bo v soglasju z merodajnimi činilci pripravila vse, kar je potrebno za preureditev državne zajednice.

2. Savska banovina in primorska banovina kakor tudi srez Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik in Fojnica se bodo spojili v eno enoto, ki se bo imenovala banovina Hrvatska. Dokončni obseg hrvatske banovine se bo določil o priliki preureditve države. Pri tem se bodo upoštevale gospodarske, socialne, zemljepisne in politične okolnosti. Pri tej priliki se bodo izločile iz gori imenovanih srezov, ki so pripojeni hrvatski banovini, občine in vasi, ki nimajo hrvatske večine.

3. Z novimi enotami, kakor tudi v državi, bo zagotovljena enakopravnost Srbov, Hrvatov in Slovencev, kakor tudi enak postopek glede njihove udeležbe pri izvrševanju javne službe. Prav tako bo zagotovljena enakopravnost priznanih veroizpovedi. Z ustavo se bodo zajamčile enake osnovne državljanske in politične pravice.

4. V pristojnost hrvatske banovine se bodo prenesli posli kmetijstva, trgovine in industrije, gozdov in rudnikov, gradb, socialne politike in narodnega zdravja, telesne vzgoje, pravosodja, prosvete in notranje uprave.

Vsi ostali posli ostanejo v pristojnosti organov državne oblasti na vsem državnem ozemlju. Prav tako ostanejo v pristojnosti državne oblasti tudi posli, ki so posebnega pomena za splošne interese države, kakor n. pr. skrb za državno varnost, pobiranje protidržavne in rušilne propagande, izvrševanje policijske poročevalske službe, osiguranje javnega reda in miru.

Za izdajanje državljanstva je pristojna banovina razen za izdajanje državljanstva v izjemnih primerih ter za odvzemanje državljanstva.

Rudarska zakonodaja in rudarska podjetja. Pri izdajanju rudarskih koncesij, ki zanimajo tudi narodno obrambo, bo postopala banovina v sporazumu z vojaško upravo. Če ne bi prišlo do sporazuma, odloča ministrski svet.

Gradnja in vzdrževanje državnih prometnih sredstev in ostalih državnih objektov.

Verske zadeve.

Mednarodni pravni promet, s tem, da se pravna pomoč v izvenspornih stvareh vrši direktno preko sodišč; zunanja trgovina kakor tudi trgovina med banovinami in ostalimi deli države (edinstvo carinskega in trgovinskega področja); zakonodaja o merah in utežih, o zaščiti industrijske lastnine, o poslih zasebnega zavarovanja o zavarovanju z zavarovalnimi družbami; menično pravo, čekovno pravo, trgovsko pravo, konkurzno pravo, obligacijsko pravo, pomorsko pravo in avtorsko pravo — predpisovanje kazni za prestopke proti predpisom o predmetih državne lastnine. — Postavljanje potom zakonov osnovnih načel prosvetne politike, kakor tudi osnovnih načel o krajevnih samoupravah — splošna načela meničnega prava in zavarovanja kakor tudi splošna načela vojaškega prava.

Zaradi zagotovitve narodne obrambe se bo zajamčil vojaški upravi potreben vpliv na poprišču proizvodnje in prometa.

Vlada se bo lotila prenosa pristojnosti z države na banovino Hrvatsko takoj po ustanovitvi te banovine. Da bi mogla uspešno izvrševati posle v svoji pristojnosti se mora banovini Hrvatski zagotoviti potrebna finančna samostojnost. Končne kompetence hrvatske banovine se bodo določile o priliki preureditve države.

5. Zakonodajno oblast v stvareh iz pristojnosti banovine Hrvatske izvršujeta kralj in sabor skupno. Sabor sestavljajo zastopniki, ki jih ljudstvo voli s splošnim enakim neposrednim in tajnim glasovanjem s predstavništvom manjšin.

Upravno oblast v stvareh iz pristojnosti banovine Hrvatske izvršuje kralj preko bana. Bana banovine Hrvatske imenuje in razrešuje kralj. Ban je odgovoren kralju in saboru. Vsak pismeni akt kraljevske oblasti v poslih banovine Hrvatske podpisuje ban in nosi zanj odgovornost.

Sodno oblast v hrvatski banovini izvršujejo sodišča. Njihove rzsodbe in rešitve se izrekajo in izvršujejo v imenu kralja na podlagi zakona. Državi se zagotavlja

nadzorstvo nad izvršitvijo ustave in državnih zakonov od strani banovinskih oblasti.

Za rešitev sporov glede pristojnosti države in banovine in za ohranitev ustavnosti zakonov se bo ustanovilo ustavno sodišče.

6. Obseg pristojnosti in položaj banovine Hrvatske bo zajamčen s posebno ustavno odredbo, ki se ne bo mogla spremeniti brez pristanka te banovine.

7. Vlada bo izdala nove predpise o tisku, o združenjih, zborovanjih in dogovorih, o volitvah narodnih poslancev, kakor tudi o drugih stvareh, v kolikor je to potrebno za izvedbo narodnega sporazuma.

Dragiša Cvetković l. r., dr. Vladko Maček l. r.

Obseg in kompetence banovine Hrvatske

V imenu Nj. Vel. kralja Petra II., po milosti božji in volji naroda kralja Jugoslavije, so kraljevi namestniki na predlog ministrskega sveta in na podlagi čl. 116 ustave, da bi se zagotovilo sodelovanje Hrvatov v življenju države in tako očuvali javni interesi, predpisali naslednjo uredbo o banovini Hrvatski in ustanovitvi banovine Hrvatske.

Čl. 1. Savska in primorska banovina, nadalje srezi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derвента, Travnik in Fojnica se spojijo v skupno banovino pod imenom banovina Hrvatska. Sedež banovine je v Zagrebu.

Čl. 2. V pristojnost banovine Hrvatske se prenesejo posli kmetijstva, trgovine in industrije, šum in rudnikov, javnih del, socialne politike in narodnega zdravja, telesne vzgoje, pravosodja, prosvete in notranje uprave. Banovina Hrvatska bo pristojna za posle, ki spadajo po doslej veljavnih predpisih v pristojnost banovin.

Vsi ostali posli ostanejo v pristojnosti državnih oblasti na vsem ozemlju.

Isto tako ostanejo v pristojnosti državnih oblasti tudi posli, ki so posebnega pomena za splošne interese države in ki so:

1. skrb za državno varnost, pobijanje protidržavne propagande, izvrševanje politične obveščevalne službe za zagotovitev reda in miru.

2. Za podeljevanje državljanstva je pristojna banovina, razen za podeljevanje državljanstva po izjemnem potu in odvzemanje državljanstva.

3. Podeljevanje rudarskih koncesij, ki interesirajo državno obrambo, bo izvrševala banovina sporazumno z vojaško upravo. Če bi se pojavilo nesoglasje, bo odločal ministrski svet.

4. Izpopolnjevanje in vzdrževanje državnih in prometnih ter ostalih državnih objektov.

5. Verske zadeve.

6. Mednarodno pravni promet.

7. Zunanja trgovina, kakor tudi trgovina med banovino in ostalimi deli države (edinstvo carinskega in trgovinskega področja).

8. Zakonodaja o merah in utežih, zaščiti industrijske svojine, poslih zasebnega zavarovanja in zavarovalnih družb.

9. Menično pravo, čekovno pravo, trgovsko pravo, konkurzno pravo, obligacijsko pravo, pomorsko pravo, avtorsko pravo.

10. Izrekanje kazni za kršitev predpisov o zadevah iz pristojnosti države.

11. Postavljanje osnovnih načel presvetne politike po zakonu, kakor tudi osnovnih načel o lokalni samoupravi.

12. Splošna načela delavskega prava in zavarovanje kakor tudi splošna načela vodnega prava.

Ministrski svet more prenesti tudi druge posle državnih oblasti in ustanov v pristojnost banovine Hrvatske.

Čl. 3. Banovini Hrvatski se mora zagotoviti potrebna finančna samostojnost, da bi mogla uspešno izvrševati posle svoje pristojnosti. Ta samostojnost obstoja v samostojnem pobiranju določenih dohodkov in izvrševanju izdatkov, določenih z

banovinskim proračunom. Kakšni viri, kakšna oblika in vrsta dohodkov bo pripadla v pristojnost banovine Hrvatske, se bo določilo s posebno uredbo. Prav tako se bo s posebno uredbo rešilo tudi vprašanje pripadnosti in razdelitve državnih fondov imetja in dolgov.

S prenosom poslov iz pristojnosti države v pristojnost banovine se prenesejo v pristojnost banovine tudi odgovarjajoči krediti, določeni v državnem proračunu za leto 1939-40. Za izvrševanje tako prenešenih kreditov pripada banu popolno naredbodajno pravo. V kolikor v državnem proračunu za leto 1939-40 določeni krediti ne bodo zadostni za banovino Hrvatsko, se bodo odobrili naknadni krediti.

Čl. 4. Zakonodajno oblast v zadevah iz pristojnosti banovine Hrvatske izvršujeta kralj in sabor skupaj.

Upravno oblast v zadevah iz pristojnosti banovine Hrvatske izvršuje kralj preko bana.

Sodno oblast v banovini Hrvatski izvršuje sodišče, ki izreka sodbe in sklepe v imenu kralja na podlagi zakona.

Čl. 5. Vsa pismena akta kraljeve oblasti v zadevah iz pristojnosti banovine Hrvatske podpisuje ban, ki nosi odgovornost.

Čl. 6. Sabor tvorijo poslanci, ki jih voli narod svobodno s splošnim enakim neposrednim in tajnim glasovanjem s predstavnštvom manjšin. Prvi volilni red in poslovnik sabora se predpišeta s kraljevo uredbo. Volilni red in sestava sabora se morata menjati z banovinskim zakonom, poslovnik pa z resolucijo sabora.

Narodni poslanci sabora uživajo imuniteto.

Čl. 7. Sabor se sklicuje s kraljevim ukazom ter zaseda v Zagrebu. Kralj ima pravo razpusta sabora, toda ukaz o razpustu mora vsebovati naredbu za nove volitve in novo sklicanje sabora. Ukaz o razpustu sabora sopodpisuje ban.

Čl. 8. Kralj imenuje in odstavlja bana z ukazom, ki ga sopodpiše novoimenovani ban. Pred prevzemom dolžnosti priseže ban zvestobo kralju ter spoštovanje zakonitosti.

Čl. 9. Do uveljavljanja banovinskega zakona o kazenski odgovornosti bana se bodo uporabljali predpisi o ministrski odgovornosti s to razliko, da bana namesto narodne skupščine obtožuje sabor, sodi pa mu posebno banovinsko sodišče, ki ga tvorijo trije svetniki Stola sedmorice oddelek A in trije sodniki upravnega sodišča v Zagrebu pod predsedstvom predsednika Stola sedmorice oddelek A. Omenjene člane in potrebne namestnike volijo dotične korporacije vsako leto.

Za škodo, ki jo povzroči ban državi z nezakonitim izvrševanjem službe, je odgovorna banovina, ban pa banovini.

Čl. 10. — 1. Ban rešuje končno vse zadeve svoje pristojnosti in so proti njegovim aktom dopuščena pravna sredstva pod zakonitimi pogoji samo s prizivom na upravna in redna sodišča.

2. Vse odloke o službenih odnosih banovinskih uslužbencev izdaja ban. To velja tudi za uslužbenca, ki dobivajo plačo iz državnega proračuna, pa izvršujejo posle iz pristojnosti banovine.

Sodniki kasacijskega sodišča, apelacijskega sodišča, upravnega sodišča, računskega sodišča in okrožnih sodišč, kakor tudi uradniki 1., 2. in 3. položajne skupine se postavljajo in napredujejo s kraljevim ukazom.

3. Celokupna policijska služba je na vsem področju banovine podrejena banu.

Čl. 11. — 1. Upravne spore v zadevah iz pristojnosti banovine Hrvatske rešuje končno veljavno upravno sodišče v Zagrebu. Na upravno sodišče v Zagrebu preidejo v pogledu ustavnih zadev vse one kompetence Državnega sveta, ki so mu določene s posebnimi predpisi.

2. Predsednik ministrskega sveta, odnosno od njega pooblaščen organ, more predložiti v zakonitem roku pritožbo na upravno sodišče v Zagrebu, če smatra, da so bili z aktom bana ali drugih oblasti banovine, ki so končno odločale v zadevi, prekršeni državni ali banovinski zakoni v škodo splošnih državnih interesov.

3. Računsko kontrolo izvršuje v vseh zadevah iz pristojnosti banovine Hrvatske samostojno in končno veljavno posebno računsko sodišče.

Čl. 12. Organizacija upravnega sodišča in ustroj računске kontrole se bosta predpisala s kraljevo uredbo, ki se bo predložila saboru v zakonitev, čim se bo ta sestala.

Čl. 13. — 1. Za oceno ustavnosti zakonov in sporov o pristojnosti med državo in banovino Hrvatsko je pristojno ustavno sodišče.

2. Ustroj in postopek sodišča bosta predpisana s kraljevo uredbo.

Čl. 14. V zadevah, za katere je država pristojna z izdajanjem zakonov, more osrednja oblast dati splošna navodila banovini o uporabi teh zakonov. Za nadzorstvo nad izvrševanjem zakonov po banovinskih organih more osrednja oblast poslati svoje organe k oblastem banovine in ž njihovim pristankom k nižjim oblastem. Banovinske oblasti so dolžne na zahtevo osrednje oblasti odstraniti nepravilnosti, izvršene pri uporabljanju državnih zakonov. V primeru nesporazuma more tako država kakor banovina zahtevati odločitev ustavnega sodišča.

Čl. 15. — 1. Pooblašča se ministrski svet, da takoj izda potrebne predpise in izvede vse potrebne ukrepe za izvršitev te uredbe.

2. Odredbe za izvršitev te uredbe, s katerimi se izpreminjajo in ukinjajo obstoječi zakoni, se bodo izdale s kraljevo uredbo.

3. V veljavi ostanejo vsi obstoječi predpisi, dokler se po pristojnem potu ne izpremene.

4. Do dneva sestanka sabora more kralj objavljati uredbe o zadevah iz pristojnosti banovine Hrvatske. Te uredbe naj se naknadno predlože v odobritev saboru.

5. Pooblašča se ban, da z naredbo odredi vse potrebno, za uveljavljenje uredb, izdanih po prejšnjih odstavkih tega člena.

Čl. 16. Ta uredba dobi obvezno moč z dnem objave v »Službenih novinah«.

Brdo, 26. avgusta 1939.

PREUREDITEV VSE DRŽAVE

V imenu Nj. Vel. kralja Petra II. so kraljevi namestniki na predlog ministrskega sveta in notranjega ministra po zaslišanju min. sveta sklenili ter odločajo:

Na podlagi čl. 116 ustave se izda uredba o razširjenju predpisov uredbe o banovini Hrvatski na ostale banovine.

Čl. 1. Določbe uredbe o banovini Hrvatski od 25. avgusta 1939 se morejo s kraljevim ukazom razširiti na ostale banovine. Ob tej priliki se morejo posamezne banovine spojiti, kakor se more tudi njihov obseg izpremeniti.

Čl. 2. Ta uredba stopi v veljavo z dnevom objave v »Službenih novinah«.

Minister za notranje zadeve naj izvrši ta ukaz.

Brdo, 25. avgusta 1939.

Pavle I. r., Stanković I. r., Perović I. r.

POOBLASTILO ZA NOVE POLITIČNE ZAKONE

V imenu Nj. Vel. Petra II. po milosti božji in volji naroda kralja Jugoslavije predpisujejo kr. namestniki na predlog notranjega ministra in po zaslišanju ministrskega sveta na podlagi čl. 116 ustave sledečo uredbo o političnih zakonih.

Čl. 1. Ukinja se zakon o volitvah narodnih poslancev z dne 10. septembra 1931. leta z vsemi svojimi poznejšimi spremembami in dopolnitvami. Pooblašča se ministrski svet, da izda uredbo z zakonsko močjo o volitvah narodnih poslancev za narodno skupščino.

Čl. 2. Pooblašča se ministrski svet, da z uredbami z zakonsko močjo spremeni zakon o tisku, zakon o združevanjih, zborovanjih in dogovorih, kakor tudi ostale politične zakone.

Čl. 3. Ta uredba postane obvezna z objavo v »Službenih novinah«.

Brdo, 26. avgusta 1939.

Biblioteka »Politika i društvo« Beograd, sv. 31: Dr. Nikola Konstantinović: Seljačko gazdinstvo u Jugoslaviji, II. deo: Savremena privreda i seljačko gazdinstvo.

Inž. Roglič Stanislav: Izpopolnjevanje našega železniškega prometa. Ljubljana 1939. Izdalo in založilo Udruženje jugoslovanskih narodnih železničarjev in brodarjev, oblastna uprava Ljubljana. — 24 strani, cena 8 din.

Prírodoslovne razprave »Prírodoslovnega društva« v Ljubljani: 3. knjiga. 12.—13. zvezek, Fran Mihelčič: I. Beitrag zur Kenntnis der Tardigrada Jugoslawiens; II. Tardigrada der Sanntaler Alpen (Savinjske Alpe). — 14. zvezek, Karl Strasser: Über Attemslieden. Diplopoda Ascospemophora. — 15. zvezek, Vladimir Kodrič: Raymondionymus (Tarastostlehus) irregularis sp. n. — 16. zvezek, B. Petrov: New vole from South Serbia.

Časopisi in revije:

Arhiv za sociologiju i književnost. Serija I. Izlazi godišnje u 10 svezaka. Cena kompletne seriji u pretplati 40 Din. Beograd Đorđa Washingtona 12.

Brazda, Sedmično spisanje za občestvena kultura i stopanski vpri. Godina IV., 1939. Redaktor Hristo Stojkov. Sofija, pl. Sv. Nedelja 11.

Le Cahier des Lettres et des Arts. Paris 8e.

Čas. revija Leonove družbe v Ljubljani.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.

Češkoslovensko-jugoslovenska revue. Praha.

Dejanje, Mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko. Ljubljana.

XX. (Dvadeseti) vek, Književnost, nauka, umetnost, društvo. Beograd.

Ekonomist, Mesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja. Zagreb.

Europäische Stimmen. Politik, Wirtschaft, Kultur. Zürich.

Gajret, Glasnik kulturno prosvjetnog društva. Sarajevo.

Hrvatska smotra. Nacionalni, socijalni i književni mjesečnik. Zagreb.

Hrvatski narod. Tednik. Zagreb.

Istra, Glasilo Saveza Jugosl. organizacije iz Julijske Krajine.

Izvestja na bigarskoto društvo za socialen napredk. Sofija.

Jugoslovenska revija, Ljubljana - Sušak.

Letopis Matice Srpske. Novi Sad.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Matica rada. Časopis za naučnu organizaciju rada. Beograd.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu.

Mladost, List srednješkolske mladeži, Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Mrtva straža, Časopis o narodnih vprašanjih, Ljubljana.

Narodna starina, Zgodovinski zbornik. Zagreb.

Naš rod, Mladinski list JUU, Ljubljana.

Naš val, Tednik za radio, gledališče in film. Ljubljana.

Naša rast, Glasilo srednješkolske mladine, Ljubljana, III. drž. real. gimnazija.

Naša stvarnost, Beograd.

Naša volja, Glasilo jugoslovenske mladine, Ljubljana.

Niiva, Izdaja jo Del. kult. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

La Nouvelle Revue Française. Paris 7e.

Nova revija, Vjeri i nauč. Makarska.

Novi put. Petrovgrad.

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

La porta Orientale. Rivista mensile di studi Giuliani e Dalmati. Trieste (Trst).

Pregled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.

Prirodoslovne razprave. Prirodoslovno društvo, Ljubljana.

Proteus. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.

Psychologie. Časopis pro teoretickou a užitou psychologii. Brno.

Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-a.

»JUGOSLAVIJA«

največja domača delniška
zavarovalna družba

zavaruje: za življenje, proti požaru, vlomski zarvini in nezgodam, dalje transport, steklo, avtomobile in fivino.

Lastna palače in zgradbe v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku in Petrogradu.

Ravnateljstva v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku, Novem Sadu, Petrogradu, Sarajevu in Splitu.

Podružnice in ekspoziture v vseh večjih krajih države.

Pojavnila daje

RAVNATELJSTVO ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI,
Tyrševa cesta 13, in vse njegove podružnice in krajevna zastopstva.

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26

POŠTNI ČEKOVNI RAČUN

V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Največji slovenski pupilarnovarni denarni zavod

Mestna hranilnica ljubljanska

Stanje vlog preko **Din 420.000.000.—**

Lastne rezerve nad **Din 26.000.000.—**

Dovoljuje posojila proti vknjižbi.

Za vse obveze hranilnice jamči

Mestna občina ljubljanska